

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ (Βασιλ. Κ. Σταθάκη)	273
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΜΠΝΕΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ (Α. Δωρικοῦ)	280
ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ (Τ. S. Miller)	285
«ΑΔΑΚΡΥΤΟΣ» ΛΟΓΟΣ — ΣΤΑΡΩΤΗΣ (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου)	291
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ (Γ. Μαυρικάκη)	292
ΨΥΧΕΣ ΑΝΑΠΗΡΕΣ (ποίημα Ν. Καμβύση)	294
Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΚΡΙΣΗ (Α.Α.Α.)	295
ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη)	300
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	302

ΕΤΟΣ 51^ο

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1988

ΑΡΙΘ. 495

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «'Ακτίνων»

Μὲ τὴ λήξη τοῦ ἔτους 1988, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ των γιὰ τὸ 1989, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «'Ακτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

Ἡ ἔτησία συνδρομὴ διὰ τὸ 1989 παραμένει ἡ ἴδια, ἴτοι δρχ. 500.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1988

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 500. Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 15.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύ-
τση 14), Θεσσαλονίκης (Ἄγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀπο-
στέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας
γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέ-
τουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς,
στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου
ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 51ο

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1988

Αριθ. 495

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Α'

Τὸ ἐπόμενο ἔτος συμπληρώνονται διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἐνῶ ἀκριβῶς πέρυσι ἐορτάστηκαν τὰ ἐβδομήντα χρόνια τῆς μπολσεβικικῆς ἐπανάστασεως. Ἀνατρέχουμε σὲ αὐτὲς τὶς μεγάλες ἐπετεῖους γιατί τὰ γεγονότα πού συνδέονται μὲ αὐτὲς διαμόρφωσαν τὶς ἀστικές κοινωνίες ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ λεγόμενα καθεστώτα τοῦ ὑπαρικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, πού καλύπτουν σχεδὸν τὴν οἰκουμένη. Αὐτὴ ἡ πολιτικο-κοινωνικὴ κατανομή σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ραγδαία τεχνολογικὴ ἐξέλιξη ἀποτελοῦν τὶς βασικὲς συνιστώσες πού δίνουν τὸν χαρακτήρα στὴν ἐποχὴ μας, πού τὴν ζοῦμε μὲ τὴν γνωστὴ σὲ ὅλους ἔνταση καὶ γιὰ τὴν ὁποία διατυπώνονται τόσες ἀντιφατικὲς ἀπόψεις.

Ἡ ἐπικέντρωση τῆς προσοχῆς μας στὶς δύο μεγάλες αὐτὲς λαϊκὲς ἐξεγέρσεις δὲν ὀφείλεται τόσο στὴν διάθεση τονισμοῦ τῆς πολιτικο-κοινωνικῆς τους σημασίας, ὅσο στὴν ἐπισήμανση τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἦσαν ἀπλῶς ξεσπάσματα μαζικῶν ἀντιδράσεων, πού κάτω ἀπὸ μιὰ ἐπιδέξια ἡγεσία διεδραμάτισαν τὸν ἱστορικό τους ρόλο.

Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ προσεχθεῖ εἶναι ὅτι οἱ ἐπανάστασεις αὐτὲς ἦσαν

ἐν πολλοῖς προϊόντα μακρῶν ἰδεολογικῶν διεργασιῶν, πού παρὰ τὶς ἐνδεχόμενες ἐσωτερικὲς τους ἀντιθέσεις συνέκλιναν σὲ κάποιο σημεῖο, τὸ ὁποῖο ἀπέτελεσε καὶ τὸν ἐλκυστικό παράγοντα, ὁ ὁποῖος ὤθησε τὶς μάζες στὴν ἱστορικὴ τους δράση.

Τὸ κοινὸ αὐτὸ χαρακτηριστικὸ ἦταν ἡ προβολὴ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κοινωνικὰ ἀσήμαντος ἀκόμη, μὲ τὴ συλλογικὴ του δράση παίρνει μόνος του στὰ χέρια του τὶς πρωτοβουλίες γιὰ νὰ ρυθμίσει τὴ μοῖρα του καὶ ὅτι οἱ πρωτοβουλίες αὐτὲς θεμελιώνουν τὴν ἐλπίδα γιὰ ἕναν καλύτερο καὶ δικαιοῦτερο κόσμο, γιὰ κάτι πού μὲ μιὰ ἐντυπωσιακὴ διατύπωση ἐσήμαινε τὸ τέλος τῆς προϊστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὴν ἀγῆ τῆς πραγματικῆς του ἱστορίας.

Ἄνάλογη αἰσιοδοξία πρὸς ἐκείνη πού καλλιέργησαν οἱ πολιτικο-κοινωνικὲς ἰδεολογίες ἐκπορευτήκε καὶ ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν ἐκπληκτικῶν ἐν πολλοῖς τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν.

Κοινὴ βάση γιὰ τὴν αἰσιοδοξία αὐτὴ ἦταν ἡ αὐτοπεποίθηση τοῦ ἀνθρώπου στὶς δianoητικὲς του δυνάμεις καὶ στὴν ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς. Γιατὶ καὶ μὲν οἱ πολιτικὲς ἰδεολογίες ἐκμεταλλεύτηκαν κατὰ κόρον τὸ

συναίσθημα του ανθρώπου και τὰ ἠθικά του αἰτήματα γιὰ δικαιοσύνη και ἰσότητα, ἢ ἐμφάνιση ὅμως τῆς θεωρίας ἦταν καθαρὰ ρασιοναλιστικὴ και ἢ ἐπίσημη ταιμπέλα ἔγραφε «ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός».

Β'

Σύμφωνα μὲ αὐτὲς τὶς προβλέψεις οἱ ἱστορικὲς ἐξελίξεις μετὰ ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες ἀντιδράσεις και ταλαντεύσεις ἦσαν τέτοιες, ποὺ ἔφεραν τὴν σφραγίδα τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιτυχίας και οἱ χθεσινοὶ ἐπαναστάτες ἔγιναν θεμελιωτὲς νέων καθεστώτων και κυριαρχοῦν σὲ σημαντικὰ τμήματα τοῦ σημερινοῦ κόσμου. "Ὅσο γιὰ τὰ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα δὲν χρειάζεται νὰ γίνει καν λόγος, γιὰτὶ εἶναι κοινὸς τόπος ἢ ραγδαία και ἐκπληκτικὴ πρόοδος στὸν τομέα αὐτόν. "Ἔτσι μὲ δύο λόγια μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι δὲν ὑπῆρξε σοβαρὸ ἐμπόδιο κανενὸς εἶδους στὴν ἐπίτευξη τῶν ἐξωτερικῶν στόχων τῶν κινήματων αὐτῶν.

Οἱ προφήτες τῶν νέων καιρῶν στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὁ καθένας βέβαια μὲ τὴν ἀποψή του, ἦσαν κήρυκες αἰσιοδοξίας. Ὁ Ρενάν μὲ τὸ βιβλίον του: «L'avenir de la science», ὁ Μάρξ μὲ τὸ ὄραμα τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας και ὁ Φρ. Νίτσε — παρ' ὅλο ποὺ ὁ ἴδιος ἦταν ἄνθρωπος ποὺ ταλαιπωρήθηκε στὴ ζωὴ του — μὲ τὸν τύπο τοῦ ὑπερανθρώπου ποὺ ἐπρέσβευε, προσέβλεπε σὲ κάποια ἀνώτερη και βελτιωμένη — κατὰ τὴν κρίση του — ἀνθρώπινη ὑπαρξή.

Στὸ μέτωπο αὐτὸ τῆς αἰσιοδοξίας ἦλθε νὰ ἀντιδράσει ἀπὸ τοὺς πρώτους μετὰ ἀπὸ τὸν μεγάλο πόλεμο τοῦ 1914-18 ὁ Oswald Spengler μὲ τὸ βιβλίον του «Τὸ βασίλειμα τοῦ δυτικοῦ κόσμου» και νὰ θέσει σὲ ἀμφιβολία τὸ κλίμα αὐτὸ τῆς εὐφορίας σπέρνοντας τὸ αἶσθημα τῆς ἀνησυχίας γιὰ τὸ μέλλον τῆς δύσεως. Πολλοὺς βέβαια ἐπηρέασε και ἀρκετοὶ τὸν ἐμιμήθηκαν στὸ νὰ διατυπώσουν παρόμοιες ἀπόψεις.

Τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκείνη, λίγα χρόνια μετὰ τὴν μπολσεβικικὴ ἐπανάσταση γιὰ ἓνα σημαντικό μέρος διανοουμένων και πολὺ περισσότερο ἀπλῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι προσέβλεπαν μὲ ἐμπιστοσύνη στὶς μαρξιστικὲς ἐπαγγελίες, τὸ μεγάλο ἱστορικὸ πείραμα ποὺ ἐτίθετο σὲ ἐφαρμογὴ στὴν ἀχανῆ Σοβιετικὴ Ἔνωση τοὺς ἔδινε τὴν ἐλπίδα, ἢ ὁποῖα πολλὲς φορὲς ἐβασίζετο σὲ ἓνα ἐρζάτς θρησκευτικῆς προσδοκίας, γιὰ τὴν ἀνεπιφύλακτὴ ἐπιτυχία του, ἐνῶ παράλληλα ἢ καλλιέργεια ἐνὸς ἀφελοῦς φιλειρηνικοῦ πνεύματος ἀποκοίμιζε τὸν Εὐρωπαῖο τοῦ μεσοπολέμου γιὰ μιὰ μιὰ ἀδιατάρακτὴ περιοδὸ ἐπιμερίας, ποὺ τὴν ἐστήριζε στὴν σταθερὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη.

Καὶ ἦλθε ἡ μεγάλη δοκιμασία τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου γιὰ νὰ συγκλονίσει τοὺς ἀνθρώπους και νὰ δείξει πόσο εὐθραυστὴ ἦταν ἢ κατὰστασι τῆς εὐμαρίας και πόσο ἀβάσιμη ἢ ἄνευ ὀρισμένων προϋποθέσεων αἰσιοδοξία. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθεῖ ὅτι τὰ δύσκολα αὐτὰ χρόνια ἔφεραν πολλοὺς σὲ ἐπίγνωση και τοὺς ὀδήγησαν σὲ μιὰ λυτρωτικὴ πορεία, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ γίνει εὐκαιρία εὐρύτερης και μονιμώτερης ἀφυπνίσεως τῶν μαζῶν.

Μετὰ τὸν 6' παγκόσμιον πόλεμον τὸ αἶσθημα τῆς ἀστοχίας τοῦ πολιτισμοῦ ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὴν ἀνακούφιση γιὰ τὴν λήξη τῆς μεγάλης περιπέτειας και ὑπερφαλαγγίζεται γιὰ τὸν πολὺ κόσμον ἀπὸ τὴν ἐλπίδα γιὰ μιὰ σύντομη ἀνθρώπινη ζωὴ ἐρείπιων.

Τότε, μέσα στὰ χρόνια αὐτὰ, γεννιέται και ἡ φιλοσοφία τοῦ ναυαγίου — ὅπως χαρακτηρίστηκε — ὁ ἄθεος ὑπαρξισμὸς τοῦ J. P. Sartre, ἢ ὁποῖα ἔρῖσκει κάποια ἀπήχηση στοὺς κύκλους τῶν μορφωμένων νέων. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς εἶναι ὅτι ἐνῶ θρῖσκεται στὴν ἴδια ἀντιμεταφυσικὴ-ἀθειστικὴ γραμμὴ μὲ τὸν θετικισμό, ἐκφράζεται ὅμως μὲ ρεαλισμὸ γιὰ τὴν ἔλλειψη νοήματος στὴ ζωὴ και τὴν ἀναποτελεσματικότητά και τὸ κενὸ τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ θετικισμὸς σὲ μιὰ νέα του ἐμφάνιση τὴν γλωσσολογικὴ φιλοσοφία, φράζει καὶ αὐτὸς τὶς διεξόδους πρὸς τὸν ὑπερβατικὸ κόσμο.

Ἔτσι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ φιλοσοφία μὴ ἔχοντας τίποτε τὸ θετικὸ νὰ προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τοῦ 6' ἡμίσεως τοῦ αἰῶνα μας τὸν παραδίδει στοὺς σχεδιασμοὺς τῶν κοινωνικῶν συστημάτων καὶ στὴν ἐπιδίωξη ἰκανοποιήσεων τῶν διαρκῶς ἀναπτυσσομένων ὕλικῶν ἀναγκῶν.

Ἡ τεχνολογία μὲ νέα ὄρμη ἀποδύεται σὲ ἐντονὴ προσπάθεια γιὰ τὴν αὐξηση τῆς παραγωγῆς καὶ γιὰ νέες ἐπινοήσεις.

Ὁ ἔθισμὸς τοῦ κοινοῦ σὲ ὑψηλοὺς καταναλωτικὸς ρυθμοὺς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν διάθεση τῶν ἀνθρώπων νὰ καλύψουν τὸ κενὸ στὴ ζωὴ τους καὶ νὰ θροῦν ἕνα προσωρινὸ νόημα σὲ αὐτὴν μὲ τὴν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν, ἔχει σὰν συνέπεια τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἀνευ προηγουμένου παραγωγικῆς δραστηριότητος καὶ τὴν δημιουργία τοῦ κλίματος πού τὸ ὀνομάζουμε πρακτικὸ ὕλισμὸ, ὁ ὁποῖος πολὺ μικρὴ σχέση ἔχει μὲ τὸν θεωρητικὸ ὕλισμὸ, αὐτὸν πού μεσουράνησε στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα. Γι' αὐτὸ καὶ λίγη ἐπίδραση εἶχε στὶς μάζες ἡ ἀποστασιοποίηση τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ὕλισμὸ.

Γ'

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη σημασία γιὰτὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθαρὰ πνευματικὲς συνέπειες στὴ συγκρότηση τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἔχει, μὲ τοὺς ὑψηλοὺς ρυθμοὺς αὐξήσεως τῆς καταναλώσεως, σοβαρότατες ἐξωτερικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἰσορροπία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ στὴν ἐξάντληση τῶν φυσικῶν πόρων. Ἔτσι λοιπὸν διαμορφώνεται μιὰ ἀπρόβλεπτη κατάσταση μὲ τὴ γένεση νέων προβλημάτων, πού δημιουργοῦν ἐντονα αἰσθήματα ἀνησυχίας.

Ἄρκοῦν λοιπὸν λίγες δεκαετίες στὴν μακραινὴ ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου,

γιὰ νὰ μετατρέβουν τὴν γεμάτη ἐπαρση ἐπαγγελία τοῦ μαρξισμοῦ, ὅτι στὶς ἡμέρες μας τὸ ἀνθρώπινο γένος εἰσέρχεται ἀπὸ τὴν προϊστορία πρὸς τὴν πραγματικὴ ἱστορία, σὲ ἕνα ἀνεπάρτεχο καὶ ἀντιδιαμετρικὸ μὲ τὰ προηγούμενα ἐρωτηματικὸ: ἂν δηλ. ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πλησιάζει στὰ ὅριά της.

Μέχρι τοὺς καιροὺς μας ἡ πρόβλεψη γιὰ τὰ ἔσχατα ὅρια ἀνήκε στὴν σφαῖρα τῶν ἐμπνευσμένων θρησκευτικῶν προσωπικοτήτων, πού χαρακτηρίζονταν προφήτες.

Ἀπὸ τὶς ἡμέρες μας ὅμως γίνεται ἄμεσο ἀντικείμενο προβληματισμοῦ τῶν διανοουμένων ἐκείνης τῆς κατηγορίας πού ἐντελῶς πρόσφατα εἶχαν καυχηθεῖ γιὰ τὴν πλήρη ἀνάληψη τῶν ἱστορικῶν πρωτοβουλιῶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ μόνον ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶχαν κηρύξει τὸν θάνατο τοῦ Θεοῦ.

Καὶ οἱ κίνδυνοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ὑποθετικὲς ἀόριστες προβλέψεις· εἶναι πραγματικότητες συγκλονιστικὲς πού ἀπασχολοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς εἰδικούς, ἐπιρεάζουν δὲ καὶ προβληματίζουν πολυάριθμες ἀνθρώπινες κοινωνίες καὶ γιὰτὶ ὄχι καὶ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα πολλὰς φορές. Ἡ ὑπόθεση Τσερνόμπιλ πρὸς διετίας, ἡ μόλυνση σημαντικῶν ποταμίων ἀρτηριῶν πού διέρχονται ἀπὸ ὀνομαστὲς μεγαλουπόλεις καὶ προκαλοῦν ἔτσι διακρατικὲς προστριβές, ἡ δυσμενὴς ἐπίδραση τῆς ὀξείνης βρογχίτιδος στὴ χλωρίδα ἐκτεταμένων περιοχῶν, ἡ ὀπὴ στὸ στρώμα τοῦ ὄζοντος — γιὰ νὰ ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴν ἀπειλὴ τοῦ πυρηνικοῦ πολέμου καὶ τὴν διάδοση καινοφανῶν ἀσθενειῶν — εἶναι ἀπόρροια κυρίως τῆς γιγαντιαίας ἀναπτύξεως τῆς καταναλώσεως ἰδίως τοῦ ἐνεργειακοῦ κλάδου, πού ἀκολουθώντας τὸν ἐκθετικὸ νόμο, δημιουργεῖ τέτοιες ἀνισορροπίες καὶ ἀπειλὲς γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον πού τὸ μετατρέπει σὲ ἀφιλόξενο γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Ὁ κατὰ κάποιον τρόπον αἰφνιδισμὸς μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἐπιτακτικῶν

αυτών προβλημάτων έκλόνισε τὸ αἶσθημα τῆς εὐφορίας ποὺ κατεῖχε προηγουμένως τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἀντικατέστησε μὲ τὴν ἀνησυχία, γιατί ἐπὶ τὸ πλείστον αὐτὰ ἦσαν ἐγγενῆ καὶ ἀπότοκα τοῦ συστήματος ποὺ ἐλειτούργησε. Καὶ τίθεται ἐπιτακτικὸ τὸ ἐρώτημα, ἂν εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἀποκατάσταση τῆς οἰκολογικῆς ἰσορροπίας.

Οἱ εἰδικοί προβλέπουν ὅτι ἡ ἀποκατάσταση αὐτῆ τῶν καταστροφῶν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος θὰ εἶναι δαπανηρὴ καὶ ἐνδεχομένως νὰ ἀλλάξει τὰ διεθνή οἰκονομικά προγράμματα. Οἱ φτωχῆς χώρες δὲν θὰ ἀποφύγουν τὸν πειρασμὸ νὰ ἀκολουθήσουν τὰ προγράμματα ἀναπτύξεως τῶν πλουσιωτέρων καὶ οἱ ἀνεπτυγμένες θὰ προσπαθήσουν νὰ διατηρήσουν τοὺς ἀναπτυξιακοὺς τῶν ρυθμούς. "Ἄν οἱ ἀρμόδιοι δὲν ἐπεξεργασθοῦν ἕνα ὑπεύθυνο σύστημα σὲ διεθνῆς ἐπίπεδο οἱ ἀντιπαράθεσις θὰ εἶναι στὸ μέλλον ἐξ ἴσου ἐκρηκτικὲς μὲ τὶς παλιῆς ἐδραφικῆς διεκδικήσεις.

Μιὰ δυτικογερμανίδα ποὺ ἔγραψε ἕνα βιβλίο μὲ τίς νεανικῆς τῆς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν προπολεμικὴ Γερμανία καὶ τὴν ἀποδοχὴ ἡ ἀνοχὴ τοῦ ναζισμοῦ προσπάθησε νὰ ἐξηγήσει στοὺς νεωτέρους τὸ φαινόμενο αὐτό, ὑποστηρίζοντας πῶς, ὅταν ἐγίνε ἀντιληπτὸ τὸ κακὸ, ἦταν πλέον ἀργά. «Ἦταν ἡ ἐποχὴ» ἔγραφε «καὶ ἡ στάσις τῆς κοινωνίας γύρω μας ποὺ μᾶς παρέσυρε». Σήμερα μποροῦμε νὰ κοιτάξουμε πίσω. Σκεφθεῖτε πῶς θὰ μᾶς θεωροῦν οἱ ἄνθρωποι σὲ πενήντα χρόνια, ὅταν θὰ ἀναρωτιῶνται πῶς ἀνεχτήκαμε τὴν καταστροφὴ τοῦ πλανήτη μας μὲ τὸ νὰ συνεχίζουμε ἀπλῶς τὴ ζωὴ μας. Τὰ κίνητρα σήμερα εἶναι διαφορετικά. Ἄλλὰ τὰ ἀποτελέσματα μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξ ἴσου φρικτά.

Δ'

Ἐξ ἄλλου οἱ μεταβολές, ποὺ ἐπέφεραν στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τὰ πολιτικο-κοινωνικά συστήματα ποὺ ἐπεκράτησαν καὶ διαμόρφωσαν τὴν σημερινὴ παγκόσμια πραγματικότητα,

ἐπεβλήθησαν — ἀφοῦ βέβαια ξεπέρασαν τὶς ἀναπόφευκτες ἀντιδράσεις ποὺ προκαλοῦν αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἐξελίξεις — χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι δὲν εἶχαν τὴν ἀνεση νὰ ἐφαρμόσουν ὅ,τι προέβλεπε ἡ ἰδεολογία τῶν — ὅπως τοῦλάχιστον αὐτοὶ τὴν ἐρμήνευαν. Ποιὸς στάθηκε — ἂν ἦταν δυνατὸν — ἐμπόδιο στὴν ἐφαρμογὴ τῶν μαρξιστικῶν ἰδεῶν στὶς χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ γιὰ νὰ ὑπάρχει τέτοια ἀμφισβήτηση ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἡγεσία τῶν γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ νὰ δημιουργεῖται ἔντονη ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνασυγκροτήσεως, τῆς περιφίμης πιά περεστρόϊκα; Ποιὸς ἐπεχείρησε νὰ ἀνακόψει τὴν τεχνολογικὴ πρόοδο καὶ νὰ μειώσει τοὺς ρυθμοὺς καταναλώσεως στὶς δυτικῆς κοινωνίες;

Χωρὶς λοιπὸν σοβαρὰ ἐμπόδια οἱ προφητείες τῶν νέων καιρῶν ἄρχισαν νὰ ἐκπληρώνονται, γιὰ νὰ φθάσουμε ὅμως σύντομα σὲ μιὰ κατάσταση ἀμηχανίας καὶ ἔντονης ἀμφισβήτησεως γιὰ τὸ μέλλον, ἀπὸ ἀδυναμίες ποὺ προέκυψαν ἀπὸ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν, ὅπως ἀφέθησαν νὰ ἐξελιχθοῦν τὰ πράγματα, παραγνωρίζοντας τὴν ἀνάγκη τῆς πνευματικῆς τῶν θεμελιώσεως.

Ὁ ἄνθρωπος διαπαιδαγωγήθηκε ἔτσι ὥστε νὰ θεωρεῖ πλέον ὡς μοναδικὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του τὴν ἱκανοποίησι τῶν καταναλωτικῶν του ἀναγκῶν καὶ παρέβλεψε νὰ διαπιστώσει ἂν στὴν διαδικασίᾳ αὐτῆ ἀπεμπολοῦσε τὶς ἀνθρωπιστικῆς του ἀξίες. "Ἄλλωστε στὸ παιχνίδι τοῦ καταναλωτισμοῦ τὸν ἔβαλαν χωρὶς πολὺ-πολὺ νὰ τὸν ρωτήσουν. Τὸ ἴδιο τὸ σύστημα ἀπαιτοῦσε γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του τὴν ἐπιταχυνόμενη κλιμάκωση στὴν κατανάλωση ἀγαθῶν.

Ε'

"Ὅλα αὐτὰ συνθέτουν ἕνα πλέγμα ἀποτυχίας, ποὺ διαπιστώνεται κυρίως μὲ διάφορες ἐκδηλώσεις ἀντιδράσεως τὶς ὁποῖες γεννᾷ ἡ ἔμφυτη τάσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβῆ τὶς δυσμενεῖς ἐξελίξεις καὶ τὶς συνέπειές τῆς.

Τὰ οικολογικά κινήματα, ὁ νεοφιλελευθερισμός, ἡ περεστρόϊκα εἶναι μορφές προσπαθειῶν γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν παρενεργειῶν καὶ τὴν ἀνάσχεση τῆς ἐνδεχόμενης πτώσεως τῶν συστημάτων. Προσπαθοῦν δηλ. νὰ διατηρήσουν τὸ ἀρχικὸ κλίμα τῆς αἰσιοδοξίας μέσα στὸ πλαίσιο ὅμως ποὺ προβλέπουν οἱ παλιές συνταγές. Ὁ νεοφιλελευθερισμός ἐλπίζει ὅτι μὲ τὴν μείωση τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ (ἀποτόκου σοσιαλιστικῶν ἐπιδράσεων) θὰ ἐνεργοποιηθεῖ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία γιὰ νὰ ἐπαναφέρει τὴν οἰκονομία σὲ ὑψηλότερους ρυθμοὺς ἀναπτύξεως. Εἶναι ἴσως μία μεσοπρόθεσμη λύση χωρὶς νὰ δίνει ἀπάντηση σὲ ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα, ποὺ συσσωρεύονται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, παραβλέποντας καὶ τὶς ἀπαισιόδοξες προοπτικὲς γιὰ τὸ ἀπώτερο μέλλον.

Τὰ οικολογικά κινήματα εἶναι κινήματα εἰδικῆς διαμαρτυρίας, χωρὶς νὰ βοηθοῦν τὸν ἄνθρωπο σὲ βαθύτερες ἀνακατατάξεις ποὺ νὰ τοῦ δίνουν τὴν δυνατότητα υπερβάσεως τῆς καταναλωτικῆς μονομέρειας, ποὺ εἶναι καὶ ἡ βασικὴ αἰτία τῆς οικολογικῆς καταστροφῆς.

Θεωρῶ σκόπιμο νὰ προσέξουμε περισσότερο τὸ φαινόμενο τῆς περεστρόϊκα γιατί εἶναι ἴσως ἡ πιὸ πρόσφατη καὶ μᾶλλον ἡ πιὸ ἀπρόοπτη ἀντίδραση. Πολλὰ λέγονται καὶ γράφονται γύρω ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς ἐξελίξεις στὸ ἀχανές Σοβιετικὸ κράτος. "Ἄλλοι ἐκφράζονται μὲ ἐνθουσιασμό καὶ αἰσιοδοξία, ἄλλοι μὲ ἐπιφυλάξεις, ἄλλοι μὲ ἐνδοιασμοὺς ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα λόγω τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων, ἄλλοι μὲ τὴν ἀμφιβολία, λέγοντας, ὅτι πρόκειται γιὰ προπαγανδιστικὸ ἐλιγμό. Δὲν ἔχουμε ἐδῶ λόγο νὰ διακινδυνεύσουμε καμμιά πρόβλεψη" ἢ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων θὰ δεῖξει τὰ ἀποτελέσματα. Ἐκεῖνο ποὺ μποροῦμε νὰ κάνουμε, καὶ ἀξίζει τὸν κόπο, εἶναι νὰ σχολιάσουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, ποὺ πρὸ ἔτους περίπου ἔγραψε

ὁ ἴδιος ὁ ἐκφραστής τῆς περεστρόϊκα, ὁ Μιχαὴλ Γκορμπατσῶφ.

Γνώρισμα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ὁ πρακτικὸς του χαρακτήρας καὶ ἡ ἀπουσία τῆς ἰδεολογίας. Τὸ διακρίνει σὲ πολλὰ σημεῖα ἕνας τόνος ἀπολογητικὸς γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση, μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ πείσει γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τῶν προθέσεων του, ἕνας ρεαλισμὸς στὴν καταγραφή καὶ παρουσίαση τῶν ἐσωτερικῶν καὶ διεθνῶν θεμάτων καὶ τὸ κυριώτερο ἡ παντελὴς ἔλλειψη ἀναφορᾶς στὴν μαρξιστικὴ θεωρία. Καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ βιβλίο εἶναι προπαγανδιστικὸ, μήπως ἡ ἀποφυγὴ χρησιμοποίησεως τῆς θεωρίας σημαίνει τὴν χρεωκοπία τῆς ἰδεολογίας καὶ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ παλαιοῦ ὑπεροπτικοῦ προφητικοῦ τόνου μὲ τὸ πρακτικὸ ρεαλιστικὸ πνεῦμα; Μπορεῖ νὰ προβληθεῖ ἡ ἔνσταση ὅτι ὁ Μ. Γκορμπατσῶφ εἶναι ἕνας πολιτικὸς ἡγέτης καὶ δὲν εἶναι ὁ θεωρητικὸς τοῦ κόμματος. Μὴ ξεχνοῦμε ὅμως ὅτι οἱ φημισμένοι προκάτοχοί του ὁ Λένιν καὶ ὁ Στάλιν στὴ θεωρία αὐτὴ στηρίχθηκαν καὶ ἔγραψαν εἰδικὰ βιβλία θεωρητικὰ ὑπομνηματίζοντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὶς θεμελιακὲς γιὰ αὐτοὺς ἀρχές τῶν Μάρξ καὶ Ἐνγκελς. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ σημαντικὴ ἰδεολογικὴ στροφή, τὴν ὁποία μαρτυροῦν καὶ τὰ ἐπόμενα συγκεκριμένα ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου.

Στὴν παλαιὰ ἀδιαλλαξία καὶ τὸ δογματικὸ ὕφος, τὸ ὁποῖο συναντοῦσε κανεὶς στὰ κείμενα τῶν αὐθεντικῶν ἐρμηνευτῶν τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας, ὁ Μιχ. Γκορμπατσῶφ εἰσάγει ἕνα νέο τρόπο ἀντιμετώπισεως τῆς σημερινῆς πραγματικότητος διατυπώνοντας τὴν γνώμη ὅτι: «Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία ἔχει γίνει ζωτικὴ ἀναγκαιότητα νὰ θεμελιωθεῖ ἡ διεθνῆς πολιτικὴ στὶς ἠθικὲς ἀρχές ποὺ εἶναι κοινὲς γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα» (σελ. 248 ἔλλην. ἐκδόσεως). Καὶ στὴν συνέχεια στὴν σελ. 278 συμπλη-

ρώνει: «'Η νέα πολιτική σκέψη μπο-
ρεῖ καὶ πρέπει νὰ ἐμποτισθεῖ μὲ τὴν
πεῖρα ὄλων τῶν λαῶν καὶ νὰ ἐξασφα-
λίσει τὸν ἀμοιβαῖο ἐμπλουτισμὸ καὶ
τὴν ἐπιρροή ποικίλων πολιτιστικῶν πα-
ραδόσεων».

Ἡ ἀποψη αὐτὴ θέβαια εἶναι σημαν-
τικὰ διάφορος ἀπὸ ἐκείνη πού προε-
βάλλετο στὸ παρελθὸν ἀπὸ τοὺς θεω-
ρητικοὺς τοῦ μαρξισμού, ὅτι δηλαδὴ
οἱ διαφορὲς ἀντιλήψεις καὶ φιλοσοφι-
κὲς, θρησκευτικὲς, πολιτικὲς καὶ ἠθι-
κὲς ἀρχὲς καθρεπτίζουν τὴν οἰκονομι-
κὴ ζωὴ μιᾶς δεδομένης κοινωνίας καὶ
ἀποτελοῦν τὸ ἐποικοδόμημα πάνω στὸ
οἰκονομικὸ θάβρο μὲ συνέπεια ἢ κα-
τάλυση τῆς ἀρχουσας τάξεως καὶ ἢ
ἀνοδος τοῦ προλεταριάτου νὰ συνε-
πάγεται καὶ τὴν ἐκκαθάριση τοῦ πα-
λαιοῦ ἐποικοδομήματος καὶ τὴν ἀνά-
πτυξη ἑνὸς νέου συστήματος ἰδεῶν,
προσαρμοσμένων στὸ νέο κοινωνικοπο-
λιτικὸ καθεστῶς. Μὲ τὴν ἀναθεωρη-
μένη ἀπὸ τὴν σημερινὴ σοβιετικὴ ἡγε-
σία αὐτὴ στάση ἀναζητεῖται μίᾳ κοινῇ
ἠθικῇ θάσῃ γιὰ τὴν προσέγγιση τῶν
δύο κόσμων καὶ γίνονται δεκτὲς ἐπι-
δράσεις ἀπὸ τὸν ἀντίθετο κόσμο, πού
παλαιότερα ἐθεωρεῖτο καταδικασμέ-
νος σὲ αὐτοκαταστροφή.

ΣΤ'

Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀνθρώπου σὰν βιολογι-
κῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν διατήρηση τοῦ
ἀνθρώπινου στοιχείου στὶς μελλοντι-
κὲς κοινωνίες. Ἔτσι λοιπὸν τέτοια κι-
νήματα μὲ εὐρεία κοινωνικὴ ἀπὴχηση,
πλὴν ἐκείνων τῆς διαμαρτυρίας καὶ
τῶν ἀναθεωρητικῶν τάσεων καὶ ἀνα-
κατατάξεων μέσα στὶς ὑπάρχουσες
κοινωνικο-πολιτικὲς συνθήκες δὲν ἀνα-
φαίνονται. Στὴν σημερινὴ ἀβεβαιό-
τητα ἀναζητεῖται ἡ διέξοδος, γιὰ νὰ
ζήσει ὁ κόσμος. Ἄλλὰ ὅποιαδήποτε
ἐλπίδα γιὰ ἐπίλυση τῶν μεγάλων προ-
βλημάτων ἂν δὲν ἔχει κάποια συγκεκρι-
κρινόμενη θάση ἐκφυλίζεται σὲ μίᾳ ἀό-
ριστῇ εὐχῇ χωρὶς ἀντίκρουσμα.

Καὶ στὴ σημερινὴ προγματικότητα
ποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ θάση γιὰ τὴν
ἀναζητούμενη ἐλπίδα;

Μὰ τί ἄλλο ἀπὸ τὴ συναίσθηση τῆς
ἀποτυχίας; Μόνον ἀπὸ τὴν συνειδητο-
ποίηση τῆς ἀποτυχίας μπορεῖ νὰ προ-
κύψει ἡ μετάνοια. Γιατὶ περὶ αὐτοῦ
πρόκειται. Οἱ ἰδεολογίες πού ἀναφέρα-
με στὴν ἀρχὴ σὰν τὸν κινητῆρα τῶν
δύο ἱστορικῶν κοινωνικῶν ἐπαναστά-
σεων στὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια
φρόντισαν μὲ ἐπιμονὴ γιὰ τὴν ἀποχρι-
στιανοποίηση τῶν μαζῶν. Καὶ τώρα,
ἀφοῦ κυβέρνησαν ἔθνη καὶ συνειδή-
σεις, ἤλθε ἡ ὥρα νὰ καταθέσουν τὸν
ἀπολογισμό τους. Καὶ τὸ ἐπιεικέστε-
ρο πού μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὸν
ἀπολογισμό αὐτὸν εἶναι ὅτι ὑπολείπε-
ται πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ προὑπολογισμοῦ
καὶ τῶν μεγαλόστομων ὑποσχέσεων.
Ἡ ἀναζήτηση π.χ. ἀπὸ τὸν Μιχ. Γκορμ-
πατσῶφ μιᾶς κοινῆ παραδεκτῆς ἠθι-
κῆς γιὰ θάση συνεννοήσεως τοῦ δια-
σπασμένου κόσμου, παρασιωπώντας
παλαιότερες διακηρύξεις τῆς κοσμο-
θεωρίας του, ὑποδηλώνει τὴν ἀνεπάρ-
κεια τῶν συγκεκριμένων ἰδεολογιῶν
πού ἐπικρατοῦν σήμερα. Ἄλλὰ μίᾳ τέ-
τοια ἠθικῇ γιὰ νὰ ἔχει πανανθρώπινο
κῦρος καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς
προσδοκίες γιὰ νέο ἐλπιδοφόρο μέλ-
λον, πρέπει νὰ στηρίζεται στὸ αἰώνιο.
Καὶ δὲν ξέρομε ἂν αὐτὸ τὸ ἔχει συνει-
δητοποιήσει ὁ σημερινὸς ἡγέτης τοῦ
Κρεμλίνου.

Βέβαια η εποχή μας πάσχει από το σύνδρομο του καινοφανούς, του μοντέρνου και έν προκειμένου η επίκληση του αιώνιου δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως έλκυστική. Αλλά πώς να το κάνουμε, αυτή η συνεχής επιδίωξη του καινοφανούς και η παραμέληση ή η απόρριψη του αιώνιου μάς οδήγησαν στην άποτυχία. Και η επανάληψη ανεπιτυχών πειραμάτων πρέπει να έχει κάποιον αριθμητικό περιορισμό και ήταν μάλιστα τα άποτελέσματα της άποτυχίας έχουν όριακές επιπτώσεις.

Αλλά για να δοϋμε τί προσφέρει το αιώνιο; Μά αν μη τί άλλο — θα μάς έλεγε ο Άλέξ. Τσιριντάνης — ... την παραβολή του άσώτου. Και στην προκειμένη περίπτωση άσωτος είναι μια όλόκληρη γενεά, ένας φθίνων πολιτισμός. Και στην συνέχεια τίθεται το έρώτημα: ποιό είναι το κοινό σημείο του άσώτου της παραβολής με την σημερινή πραγματικότητα;

Χωρίς άλλο είναι το αίσθημα της άποτυχίας. Ο άσωτος, όπως τον περιγράφει ο Κύριος στην θαυμάσια αυτή παραβολή, δεν παρακινήθηκε στην άπόφαση της επιστροφής από τις συμβουλές κάποιου νουνεχούς ανθρώπου ή από την ευεργετική επίδραση κάποιου ψυχοφελούς άναγνώσματος, αλλά από την συνειδητοποίηση της καταστάσεώς του. Η γεύση των κερατιών των χοίρων ήταν και η άφύπνιση της συνειδήσεώς του για την μεάνοια. Και άς μη μάς ένοχλει η θρησκευτική χροιά του όρου μεάνοια. Γιατί αν υπάρχει έλπίδα για διέξοδο θεμελιώνεται στην άλλαγή στάσεως ζωής στον σύγχρονο άνθρωπο. Και αυτό σημαίνει άλλαγή νοοτροπίας, κριτηρίων, αξιών. Ο Ιερός Αύγουστίνος λέει ότι: «υπάρχουν δύο πολιτείες ή μία του Χριστού, ή άλλη του διαβόλου, ή μία του άγαθού, ή άλλη του πονηρού. Η κοσμική πολιτεία (civitas terrena), διακρίνεται για την άγάπη του έγώ μέχρι περιφρονήσεως του Θεού' ή πολιτεία των ούρανών (civitas Coelestis), διακρίνεται για την άγάπη του Θεού μέχρι περιφρονήσεως του έγώ. Η μία έχει την υπερηφάνεια

μέσα της' της άλλης ή υπερηφάνεια είναι ή καύχηση έν Κυρίω (Ιεροϋ Αύγουστίνου - De civitate Dei XIV 28). Αυτό του είδους την μεταπολίτευση άπαιτούν οι καιροί για να ζήσει ο κόσμος.

Και στην πολιτεία του πονηρού, ο άποστάτης από τον Θεόν άνθρωπος με την υπερηφάνεια της αυτόνομης δυνάμεώς του καταφεύγει στην λεηλασία της φύσεως καταστρέφοντας την παραδείσια κατοικία που του έμπιστεύθηκε ο Θεός - Πατέρας για να κορέσει τον πνευματικό του λιμό. Άρα γε θα μπορέσει κάτω από την πικρή γεύση της άποτυχίας να διακρίνει αυτή την άλλητεια για να βρει τον δρόμο της επιστροφής; Θα μπορέσει να άπαλλαγεί από την έγωϊστική νοοτροπία είτε σαν άτομο ή σαν σύνολο και να πάψει να βλέπει σαν κέντρο του κόσμου τον έαυτό του και να άσχοληθεί με τα μεγάλα προβλήματα των καιρών μας, αυτά που προκαλούν έντονη την άνησυχία για το μέλλον και τις άμεσες γενεές που έρχονται και για τα όποια το παρελθόν δεν μπορεί να άποτελέσει παράδειγμα;

Ο άσωτος — το παράδειγμα του όποιου επικαλεσθήκαμε προηγουμένως — συνειδητοποιώντας την κατάσταση του δεν περιήλθε στην άπελπισία, γιατί διέθετε μια ισχυρή έφεδρεία: το πατρικό σπίτι. Οί σημερινές κοινωνίες άνησυχούν συνειδητοποιώντας τις άστοχίες των. Διαθέτουν όμως άνάλογη έφεδρεία για την άντιμετώπιση της καταστάσεως όπως ο άσωτος; Και πιδ συγκεκριμένα, είναι ή Έκκλησία, ή κοινωνία των πιστών, στις παρούσες συνθήκες το άνοιχτό καρδο σπίτι, που περιμένει το έξουθενωμένο παιδί — και στην προκειμένη περίπτωση έναν κουρασμένο και δύοντα πολιτισμό — για να του δώσει την έλπίδα, για ένα νέο στάδιο ζωής;

Ένα μεγάλο έρωτηματικό και άκόμα ένα μεγαλύτερο χρέος για όλους μας.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΜΠΝΕΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ

(Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ).

Ἡ χώρα τῆς συναντήσεως τῆς σλαβικῆς καὶ δυτικοευρωπαϊκῆς μουσικῆς παραδόσεως, ἡ πατρίδα τοῦ F. Chopin, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μὴ δώσει καὶ στὸν αἰώνα μας ἔργα μὲ γνήσια ἔμπνευση. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ξεχωρίζουν ἰδιαίτε-
ρως τὰ ἔργα ἐκείνων ποὺ ἀντλήσαν ἀπὸ τὴν ἀστείρευτη πηγὴ τῆς λαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῆς λαϊκῆς εὐσέβειας.

Ἡ Πολωνικὴ μουσικὴ πρωτοεμφανίστηκε δευλὰ μὲ λαϊκὰ τραγούδια τὸν 13ον αἰώνα. Ἡ ἀνάπτυξή της ἀρχίζει οὐσιαστικὰ τὸν 14ον αἰώνα καὶ συνεχίζεται τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 15ου. Κατὰ τὴν Ἀναγέννηση (τέλη τοῦ 15ου, ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα) ἡ Πολωνικὴ μουσικὴ ἀκολουθεῖ τὶς ἴδιες τάσεις, ἔχει τὴν ἴδια ἐξέλιξη, παρουσιάζει παρόμοια χαρακτηριστικὰ στὸ στυλ καὶ ἀναπτύσσει τὰ ἴδια μουσικὰ εἶδη, ὅπως ἡ Ἰταλική, ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ μουσικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκτοτε μέσα ἀπὸ ἀναστατώσεις, πολέμους καὶ ὀλοκαυτώματα, μέσα ὅπο-
τὶς στάχτες καὶ τὰ ἐρείπια ἐμφανίζονται ἀξιόλογα μουσικὰ ἔργα, ἐπιρρα-
σμένα ἐν πολλοῖς ἀπὸ ξένες πολιτιστι-
κὲς σχολὲς καὶ χωρὶς πολλὲς φορές ἰ-
διαίτερη τοπικὴ φυσιογνωμία⁽¹⁾. Οἱ ἀναλαμπῆς αὐτὲς στὸν αἰώνα μας πλη-
θαίνουν. Ἐμφανίζονται συνθέτες ποὺ
χωρὶς νὰ ἀπορρίπτουν τὸ παρεθλόν, ἀ-
φομοιώνουν δημιουργικὰ τὶς σύγχρονες
μουσικὲς τάσεις καὶ ἀναζητήσεις, χρη-
σιμοποιοῦν τὴν λαϊκὴ μουσικὴ στὸ ἔργο
τους, δείχνουν τὶς ἰδιαίτερες καλλιτε-
χνικὲς ροπές, ἀλλὰ καὶ τοὺς προβλη-
ματισμούς, τὶς ἀνησυχίες, τὶς ἐλπίδες
καὶ τὴν πίστη ἐνὸς εὐγενικοῦ καὶ πολύ-
παθου λαοῦ.

(1) Βλ. καὶ Κ. Χαραλαμπίδη: Πολω-
νικὴ Μουσικὴ. Ἐφημ. «Ἐθνος» 29-7-88.

Ἡ Πολωνικὴ μουσικὴ ἐμφανίζει τὰ
τελευταῖα χρόνια μιὰ πανθομολογώμε-
νη ζωτικότητα, ἡ δημιουργικὴ συμβολὴ
τῆς στὴν κοινὴ Εὐρωπαϊκὴ πολιτιστικὴ
κληρονομιά ἔχει τὴν διεθνοῦς ἀνα-
γνωρίσεως καὶ ἔχει ἀποδείξει ὅτι τὸ
Πνεῦμα δὲν περιορίζεται ἀπὸ «παραπε-
τάσματα» καὶ τείχη ἀλλὰ «ὅπου θέλει
πνεῖ» (Ἰωάν. γ' 8).

★

Οἱ παλῆοι συνθέτες Wladyslaw Ze-
lenski (1837-1921), Zygmunt Noskowski
(1846-1909), Mieczyslaw Soltys (1863-
1929) καὶ ἄλλοι, ἔδωσαν ἔργα θρησκευ-
τικῆς ἔμπνευσεως, ποὺ τὰ περισσότερα
ὁμως ἀνήκουν στὸν περασμένο αἰώνα.

Ἀπὸ τοὺς παλῆους συνθέτες ποὺ ἔ-
δωσαν ἀξιόλογα ἔργα στὸν αἰώνα μας
πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὸν Henry
Opieski (1870-1942) ποὺ εἶναι ἀπὸ
τοὺς γνωστότερους μουσικολόγους, θα-
θὺς μελετητῆς τοῦ ἔργου τοῦ Chopin.
Ἐγγραψε ὅπερες, τὸ ὄρατόριο «Ὁ Ἀ-
σωτος Υἱός», μιὰ καντάτα, ἔργα ἐμ-
πνευσμένα ἀπὸ βιβλικὰ θέματα. Ἐπί-
σης τὸν Boleslaw Wallek - Walewski
(1887-1944), ποὺ ἔγγραψε ἓνα ὄρατόριο,
μοτέτα, λειτουργίες, ἓνα Requiem καὶ
πολλὰ χορωδιακὰ ἔργα, τὸν Witold
Matiszewski (1873-1939), ποὺ ἔγγραψε
μιὰ Λειτουργία (1930) καὶ ἓνα Requiem
(1930) καὶ τὸν Felix Labunski (γ.
1892), μαθητὴ τῆς Nadia Boulanger καὶ
τοῦ Paul Dukas, ποὺ ἔδωσε μεταξὺ ἄλ-
λων μιὰ Λειτουργία (1958).

Ὁ Józef Koffler (1896-1943) θεω-
ρεῖται, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος Πολωνὸς ποὺ
καλλιέργησε τὶς σειραϊκὲς τεχνικὲς.
Ἐδωσε τὴν καντάτα «Ἀγάπη» πάνω
σὲ κείμενο ἀπὸ τὴν Α' Ἐπιστολὴ πρὸς

Κορινθίους του Ἀποστόλου Παύλου. Τὸν σκότωσαν οἱ Ναζί τὸ 1943. Ὁ Boleslaw Szabelski (γ. 1896) συνέθεσε ἕνα Magnificat καὶ ὁ Kazimierz Sikorski (γ. 1895) ἔγραψε ἕνα Stabat Mater. Σημειώνουμε ἀκόμη τὸ ὄρατόριο «Ἡσαΐας ὁ Προφήτης» καὶ τὸ ἔργο «Πτώση τοῦ Ἀνθρώπου» τοῦ Alexander Tansman (γ. 1897) καθὼς καὶ τὸ συμφωνικὸ ποίημα «ἡ Ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου» (1960) τοῦ Antoni Szalowski (γ. 1907).

Μιά ἀπὸ τίς πιὸ ἀξιόλογες μορφές τῆς Πολωνικῆς μουσικῆς μετὰ τὸν Chopin εἶναι ἡ μορφή τοῦ Karol Szymanowski (1882-1937). Ὁ συνθέτης αὐτός, διευθυντής τοῦ Ὁδείου τῆς Βαρσοβίας, ἀφομοίωσε γόνιμα καὶ δημιουργικὰ τὸν ρομαντισμὸ τοῦ Chopin καὶ τοῦ Scriabin, στοιχεῖα τοῦ ἱμπρεσιονισμοῦ καὶ ἐξπρεσιονισμοῦ καὶ τοῦ φολκλόρ τῶν βουνήσιων τοῦ τόπου του καὶ ἐπηρέασε ὅσο κανεῖς ἄλλος τῆ νέα γενιὰ καὶ ὄταν ἀκόμη δὲν τὸν ἀκολούθησε σὲ ὅλη τῆ γραμμῇ, ἀλλὰ στράφηκε πρὸς τοὺς δρόμους τοῦ νεοκλασικισμοῦ ἢ τῆς σειραϊκῆς μουσικῆς. Ἐμφανῆς γιὰ παράδειγμα εἶναι ἡ ἐπίδρασί του στὸ ἔργο τοῦ Tadeusz Baird (γ. 1928), συνθέτη μὲ λυρικὴ καὶ ρομαντικὴ ἰδιοσυγκρασία καὶ εὐαισθησία στὸ ἡχόχρωμα.

Γενικῶς πιστεύεται ὅτι οἱ δύο παράγοντες, πού εἶχαν τῆ μεγαλύτερη ἐπίδραση στὴ σύγχρονη Πολωνικὴ μουσικὴ ἦταν ὁ νεοκλασικισμὸς καὶ τὰ ἔργα τοῦ Szymanowski.

Περίφημο εἶναι τὸ Stabat Mater (op. 53) (1925-28) τοῦ Szymanowski, ἔργο πνοῆς⁽²⁾. Κατὰ τῆ γνώμη Πολωνῶν σχολιαστῶν, στὸ ἔργο τοῦτο μὲ τὴν ἀπέριτη καὶ συγκινητικὴ ὁμορφιά ὁ Szymanowski χαρίζει μουσικὴ φωνὴ στὶς εὐαισθησίες ἑνὸς λαοῦ, πού τόσο σκληρὰ δοκιμάστηκε. Πλεῖστα ἔργα γεμάτα πίστη καὶ ἐλπίδα γράφηκαν ἀπὸ τὸν συνθέτη στὸ κρεββάτι τοῦ

πόνου, ὅταν ἦταν στὸ σανατόριο, ὅπως τὸ «Veni Creator» (op. 57) (1930) καὶ ἡ «Λιτανεία» (1930-31). Ἐκεῖ στὰ ψηλά θουὰ ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ λαϊκὴ μουσα τῶν ὀρεισίθιων Πολωνῶν καὶ ἔβαλε τῆ σφραγίδα τῆς στῆ μουσικῆ του. Ἐχρησιμοποίησε ἐπίσης πολὺ ὕλικά ἀπὸ τῆ συλλογὴ λαϊκῶν Πολωνικῶν τραγουδιῶν τοῦ Oskar Kolberg (1815-1890).

Σὲ μιὰ περίοδο τῆς ζωῆς του, ὅταν ἦταν πολὺ νέος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ ταξίδια του στὴν Ἰταλία, Σικελία καὶ Βόρεια Ἀφρική, τοὺς μύθους διαφόρων λαῶν καὶ τίς περιηγήσεις του στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας ἐπιχειρεῖ ἕνα συγκρητισμὸ, μιὰ σύνδεση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ, τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν ὄπερα «Βασίλης Ρογῆρος» (op. 46) (1918-24) πού παίχθηκε στὸ φεστιβάλ Ἀθηνῶν τοῦ 1988 ἀπὸ τὴν ὄπερα τῆς Βαρσοβίας ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ Robert Szymanowski. Ἔργο πανθεϊστικὸ, στὸ ὁποῖο κυριαρχεῖ τὸ διονυσιακὸ πνεῦμα.

Εἶχε πάντα ὁ K. Szymanowski μεταφυσικὲς καὶ ὑπαρξιακὲς ἀνησυχίες. Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τῆς ζωῆς του στράφηκε περισσότερο πρὸς τίς ἀγνές πηγές τῆς λαϊκῆς παράδοσης τοῦ τόπου του, ἀφῆσε τοὺς ὄνειρους μύθους καὶ ἔσκαψε βαθύτερα ἔνδον. Σωστὰ ὀνομάστηκε Béla Bartók τῆς Πολωνίας, γιὰ τὴ μὲ τὸ ἔργο του ἀρχίζει ἡ πορεία τῆς σύγχρονης πολωνικῆς σχολῆς.

★

Ἡ ἰσχυρότερη τάση στὴν Πολωνικὴ μουσικὴ τοῦ αἰῶνα μας εἶναι ἡ νεοκλασικὴ, τὴν ὁποῖαν ἔφεραν πολλοὶ νέοι συνθέτες πού μετεκπαιδεύτηκαν στὸ Παρίσι, πρὸ πάντων οἱ μαθητὲς τῆς Nadia Boulanger. Ἄλλοι πάλι ἐπέδιωξαν μιὰ σύνθεση μεταξὺ τῆς σύγχρονης μουσικῆς γλώσσας καὶ στοιχείων τῆς τοπικῆς παραδόσεως.

Κατὰ τὴν ἀμέσως μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο τὰ ἔργα πού ἐμφανίστηκαν, γεμάτα συγκίνηση καὶ πάθος, ἔχουν μιὰ τάση «μαρτυρο-

(2) Τὸ ἔργο παίχθηκε στὸ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν 1965 ἀπὸ τὴ Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα καὶ τὴ Χορωδία τῆς Βαρσοβίας ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ Witold Rowicki.

λογική», έπηρεασμένα από τὰ μαρτύρια του Πολωνικού λαού κατά τή διάρκεια τής κατοχής. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἐξέχουσα θέση ἔχει τὸ Requiem τοῦ Roman Palester (γ. 1907), γραμμένο εἰς μνήμην τῶν θυμάτων τής Βαρσοβίας. Ὁ ἴδιος συνθέτης, πού μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ἔγραψε τήν πιό πρωτότυπη Πολωνική μουσική τής ἐποχῆς ἐκείνης, ἔδωσε τὸν «Ψαλμὸ» γιὰ θαρύνοντο καὶ ὀρχήστρα καὶ τὴ «Γαμήλιο Ἱεροτελεστία».

Ἡ περίοδος 1949-1955 ἦταν δύσκολη γιὰ τήν Πολωνική μουσική παρά τήν ἄφθονη ὕλική βοήθεια τοῦ κράτους. Οἱ δυσκολίες εἶχαν τήν αἰτία τους στήν ἐπιμονή τοῦ κόμματος νά ἐπανέλθουν οἱ συνθέτες στή μουσική γλώσσα τοῦ S. Moniuszko (1819-1872) καὶ στήν ἔλλειψη ἐπαφῆς μὲ τὰ μουσικά κέντρα τής Δύσεως. Ἔτσι ἐμφανίστηκε μιὰ στυλιστική ὁμοιομορφία μὲ ἐξαίρεση μερικοὺς νεωτερισμοὺς περιορισμένους στό ρυθμὸ καὶ τὸ μέτρο ἀπὸ τὸν W. Lutoslawski (γ. 1913). Ἀπὸ τὸ 1956 ἐν τούτοις ἄρχισε ἡ ἐπαφή μὲ τὴ Δύση καὶ δόθηκε μεγαλύτερη ἐλευθερία στήν καλλιτεχνική δημιουργία ἀπὸ τὸ κράτος, ἄρχισαν ἀνταλλαγές καλλιτεχνῶν, εἰσήχθησαν στήν Πολωνία δίσκοι καὶ παρτιτούρες ἀπὸ τὶς δυτικές χῶρες καὶ ἡ πατρίδα τοῦ Chopin ἔγινε ἡ γέφυρα τῶν πολιτιστικῶν ἐπαφῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ μπλόκ μὲ τὴ Δύση. Καθιερώθηκε ἐν τῷ μεταξύ καὶ τὸ φθινοπωρινὸ φεστιβάλ τής Βαρσοβίας, τὸ ὁποῖο συνετέλεσε καὶ σὲ προσωπικὲς ἐπαφές μεταξύ συνθετῶν καὶ κριτικῶν ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον⁽³⁾. Ἡ Πολωνία εἶναι ἡ πρῶ-

(3) Μεταξὺ τῶν ἔργων αὐτῆς τῆς περιόδου συγκαταλέγονται μερικές συνθέσεις τοῦ Andrzej Panufnik (γ. 1914), ὁ ὁποῖος ἐγκαταστάθηκε τὸ 1954 στήν Ἀγγλία. Τὴ δεκαετία τοῦ '60 ἔδωσε συνθέσεις μὲ μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις. Ἡ «Τραγική Εἰσαγωγή» του (1942), ἔργο ὠριμότητας γραμμένο μὲ ἐκφραστικὴ δύναμη φαίνεται νά ἐκδηλώνει κακὰ προαισθήματα γιὰ τὰ γεγονότα πού ἐπακολούθησαν (ἐξέγερση τής Βαρσοβίας τοῦ 1944, πού πνίγηκε στό αἷμα, καταστροφικὲς συνέπειες τοῦ πολέμου κλπ.).

τὴ χώρα τής Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, πού ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ δόγμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τὶς πολιτιστικὲς ἰδεολογίες, πού ἐξυπηρετοῦσαν πολιτικὲς σκοπιμότητες.

Ἔτσι ἄρχισαν νέες καλλιτεχνικὲς ζυμώσεις καὶ τὰ στοιχεῖα τής πατροπαράδοτης μουσικῆς σκέμειως ἦρθαν νά συναντήσουν τὶς μοντέρνες ἰδέες καὶ τάσεις. Ἡ προσαρμογὴ στοὺς νέους τρόπους δὲν ἔγινε αὐτομάτως, οὔτε υἱοθετήθηκε μηχανικὰ ἀπὸ τοὺς ἄξιους συνθέτες σὲ θάρος τής προσωπικότητός των καὶ μὲ κατάληξη τὴ δουλικὴ μίμηση, ἀλλὰ σὲ πολλές περιπτώσεις τὰ νέα στοιχεῖα ἀφομοιώθηκαν δημιουργικὰ. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἐπιβεβαιώνουν αὐτὸ πού τόνιζε ὁ Igor Stravinsky (1882-1971), ὅτι ἡ ἀνανέωση δίνει καρποὺς ὅταν θαδίζει χέρι-χέρι μὲ τήν παράδοση.

*

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα φάνηκαν οἱ δύο πιό ταλαντούχοι Πολωνοὶ συνθέτες τῶν τελευταίων χρόνων, ὁ Henryk Górecki καὶ ὁ Krzysztof Penderecki, πού κι οἱ δύο, τόσο διαφορετικοὶ κατὰ τὰ ἄλλα, γεννήθηκαν τὸ 1933.

Ὁ πρῶτος ἔδωσε μεταξύ ἄλλων τὴν καντάτα «Epitafium» γιὰ χορωδία καὶ ὀκτῶ ὄργανα (1958). Τὸ ἔργο του χαρακτηρίζεται ἀπὸ ρυθμικὴ εὐαισθησία, καλὸ γούστο καὶ μεταφυσικὲς ἀνησυχίες.

Ὁ δεύτερος, μάστορας τῶν ἐπιδέξιων συνδυασμῶν τοῦ ἠχοχρώματος, προικισμένος μὲ πλοῦσια φαντασία, ἔγινε κιόλας γνωστὸς μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες του συνθέσεις, πού παίχθηκε τὸ 1959 στό 3ο φεστιβάλ τοῦ Φθινοπώρου τής Βαρσοβίας, τὶς «Στροφές» σὲ κείμενα Μενάνδρου, Σοφοκλῆ, τοῦ Ἀραβὰ φιλοσόφου Ἀβικέννα καὶ ἄλλα παρμένα ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν προφητῶν Ἡσαΐα καὶ Ἱερεμία. Τὸ ἔργο ἔχει γραφεῖ γιὰ ὑψίφωνη, ἀφηγητὴ καὶ 10 ὄργανα.

Ὁ K. Penderecki, ὅπως τόνιζε πάντα, ὀδηγήθηκε στὴ χρησιμοποίησι στὰ ἔργα του τῆς ἀνθρώπινης φωνῆς μὲ

τις πολλαπλές έκφραστικές δυνατότητες και έξ αιτίας της βαθειάς του θρησκευτικότητας. Η έφευρετικότητά του, ή αγάπη του για πολυφωνικές μορφές και ή βαθμία του πίστη μιάς χάρισαν τους «Ψαλμούς του Δαυΐδ» για χορωδία και κρουστά (1958), έργο έπηρεασμένο από τον Stravinsky, τή «Θρηνωδία για τὰ θύματα τής Χιροσίμα» για 52 Έγχορδα (1960), τὸ Stabat Mater για χορωδία a cappella (1962), τὸ Dies Irae (1967) (Όρατόριο για τὰ θύματα τοῦ Ἄουσσιτι, για φωνές, χορωδία και ὀρχήστρα) και τὰ μνημειώδη έργα: «Τὰ Πάθη και ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατά Λουκᾶν» (1965), έργο στο ὁποῖο ένσωματώθηκε και τὸ Stabat Mater και Utrenja («Όρθρος») (1970), εμπνευσμένο από τήν ἀποκαθήλωση, τήν ταφή και τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου.

Τὰ δύο τελευταία έργα γράφηκαν κατόπιν παραγγελίας τοῦ ραδιοφωνικοῦ δικτύου τής Δυτικῆς Γερμανίας, σημειώσαν μεγάλη ἐπιτυχία και ἀπέσπασαν τὸν ἔπαινο τής κριτικῆς και τήν ἐπιδοκιμασία τοῦ κοινού. Στὴν Ἑλλάδα ἐκτελέστηκαν παρουσία τοῦ συνθέτη στο φεστιβάλ Ἀθηνῶν 1973 από τή Φιλαρμονική ὀρχήστρα και τή χορωδία τής Κρακοβίας ὑπό τή διεύθυνση τοῦ Jerzy Katlewicz.

Τὰ «Πάθη κατά Λουκᾶν», έργο πού κατά τή γνώμη ἑνός σοβαροῦ κριτικοῦ εἶναι ἕνα ἀπό τὰ σπουδαιότερα δημιουργήματα τής «musica sacra» τοῦ καιροῦ μας, ἀποτελεῖται ἀπό 26 κομμάτια σέ κείμενα ἀπό τὸ κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, τὸ βιβλίο τῶν Ψαλμῶν και τὸ βιβλίο προσευχῶν τής Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι γραμμένο για τρεῖς σολλιστ (ὑψίφωνη, θαρύτονο και θαθύφωνο), ἀφηγητή, μεγάλη ὀρχήστρα ἐμπλουτισμένη με ποικίλα κρουστά, τρεῖς μικτές χορωδίες και μιά παιδική. Ἡ ὀρχήστρα συμπληρώνει τὰ χορωδιακά σύνολα.

Τὸ έργο χρησιμοποιεῖ τις σειρές δώδεκα φθόγγων, τὸ τραγουδί, τὰ μελίσματα πού θυμίζουν Γρηγοριανό, μὰ πὸ πολύ τὸν ψίθυρο, τήν κραυγή, τὸ

γέλιο, τήν ὀμιλία, τὰ ποικίλα ἤχητικά ἔμφε με φειδῶ και φαντασία. Εἶναι σύνθεση με στέρεη ἀρχιτεκτονική πού ὑποβάλλει και γοητεύει. Ἡ ποικιλία τῶν ἤχητικῶν ἔμφε, τόσο στο ἐνόργανο, ὅσο και στο φωνητικό μέρος τής παρτιτούρας, ὀφείλεται κατά τὸ πλεῖστον σέ προσωπικές ἔρευνες τοῦ συνθέτη. Οἱ χορωδίες δέν ἀναπαριστάνουν ἀπλῶς, συμμετέχουν στο θεῖο δράμα.

Τὸ έργο «Utrenja» παίχθηκε για πρώτη φορά στις 8 Ἀπριλίου τοῦ 1970 στή Γοτθική Ἐκκλησία τοῦ Altenberg. Βασίζεται στα λειτουργικά κείμενα τοῦ Ὁρθρου τοῦ Μ. Σαββάτου και τής Κυριακῆς τοῦ Πάσχα τής Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας και εἶναι γραμμένο για ὑψίφωνη, κοντράλτα, τενόρο, θαθύφωνο, μπάσσο προφόντο, χορωδία, παιδική χορωδία και ὀρχήστρα.

Τὸ πρώτο μέρος τοῦ έργου με τίτλο «Ἡ ταφή τοῦ Χριστοῦ» περιλαμβάνει τὸ τροπάριον «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ...», ἐπιλογή ἀπό τὰ ἐγκύμια, τὸν 50ῶ Ψαλμό, ἐπιλογή ἀπό τὸν κανόνα τοῦ Μ. Σαββάτου και κλείνει με τὸ δοξαστικό «Σέ τὸν ἀναβαλλόμενον τὸ φῶς...».

Τὸ δεύτερο μέρος: «Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ» περιλαμβάνει τὸ Εὐαγγέλιο «Ὅψε δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων...» (Ματθ. κη' 1-6), τὸ στιχηρὸν «Τὴν ἀνάστασιν Σου, Χριστέ Σωτήρ...», τὸ τροπάριον «Χριστὸς ἀνέστη...», τὸν Ψαλμό: «Ἀναστήτω ὁ Θεός...» και ἐπιλογή ἀπό τὸν Κανόνα τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα! λαμπρυνθῶμεν λαοί...», με παρεμβολές τοῦ τροπαρίου «Χριστὸς ἀνέστη...» και τοῦ κοντακίου «Εἰ και ἐν τάφῳ κατήλθες, ἀθάνατε...».

Εἶναι έργο τυπικό τής μοντέρνας μουσικῆς γλώσσας τοῦ συνθέτη με τὰ glissandi, τις ὀξεις νότες πού δίνουν τήν ἐντύπωση σφुरίγματος σέ μερικά μέρη, τὰ σμήνη (clusters) γειτονικῶν φθόγγων σέ διαστήματα τετάρτου τοῦ τόνου, τὰ μικροδιαστήματα σέ ὀριζόντια κίνηση, τὰ ἤχητικά ἔμφε και ἄλλους νεωτερισμούς.

Τὸ έργο χαρακτηρίζεται δημιουργική

φαντασία, οικονομία ορχηστρικής γραφής και σε αρκετά μέρη συγκινεί. Η επίδραση της Λειτουργικής μουσικής της Ορθόδοξης Λατρείας είναι εμφανής σε όλο το έργο και η άνεση ανάπλαση διαφόρων λειτουργικών μελών, από το Γρηγοριανό ως το παλαιολαθονικό, υποβάλλει και δημιουργεί σε αρκετά μέρη ένα κλίμα θρησκευτικό, οικείο στο μέσο, μουσικά μορφωμένο, ακροατή.

Η ελληνική κριτική (Άλεξάνδρα Λαλακούνη, Γιώργος Λεωτσάκος, Διονύσης Γιατράς, Λ. Ρουσιάνου-Πιπεράκη κ.ά.) πρόσεξε τα δύο αυτά έργα και ανταποκρίθηκε με σοβαρότητα και αίσθημα ευθύνης.

Ο Κ. Penderecki πειραματίστηκε και με την ηλεκτρονική μουσική («Psalmus» (1961), αλλά παραμένει συνθέτης μουσικής για φωνές και όργανα γιατί πιστεύει, ότι τα φυσικά όργανα και η ανθρώπινη φωνή έχουν πολύ μεγάλες δυνατότητες ενώ οι κομπιούτερς «μπορούν να βοηθήσουν ίσως στις τράπεζες αλλά όχι στην τέχνη»⁽⁴⁾). "Έτσι εγκατέλειψε εδώ και χρόνια τους πειραματισμούς με τα ηλεκτρονικά μέσα. Οι νεωτερισμοί του στη χρήση των έγχορδων έχουν επηρεασθεί από τον Β. Bartók.

Μεταξύ των νεωτέρων έργων του Κ. Penderecki συγκαταλέγονται το Te Deum (1980) αφιερωμένο στον Πάπα Ιωάννη Παύλο ΙΙ και το Πολωνικό Requiem για σολίστ, χορωδία και ορχήστρα (1980-83). Το τελευταίο έργο έκτελέστηκε το 1984 στη Στουτγάρδη με μαέστρο τον Μ. Rostropovitch. Γράφηκε στη μνήμη όσων έπεσαν κατά τα γεγονότα του Γκντάνσκ, γεγονός που είχαν συγκλονίσει το συνθέτη, όπως ανέφερε σε συνέντευξή του, και κατόπιν προτροπής του Λέχ Βαλέσα.

Το έργο έχει κύρια πηγή την πολωνική θρησκευτική παράδοση και καθρεφτίζει τη βαθειά πίστη του δημιουργού

(4) Συνέντευξη του συνθέτη στην Έλενα Χουζούρη. Περιοδικό «Ένα», τεύχ. 29 (1987).

του. Στην Ελλάδα παίχθηκε στο φεστιβάλ Αθηνών το καλοκαίρι του 1987 από τη Φιλαρμονική Ορχήστρα και τη Χορωδία της Κρακοβίας υπό τη διεύθυνση του συνθέτη και άφησε πολύ καλές εντυπώσεις⁽⁵⁾.

Ο Κ. Penderecki στις ελεύθερες ώρες του διαβάζει κλασική λογοτεχνία γιατί εκτιμάει βαθύτατα τον πνευματικό πλούτο, όπως λέει, της Αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης, καθώς επίσης τη Βίβλο και τον «Άπολοεθέντα Παράδεισο» του John Milton, έργο που αγαπά ιδιαίτερα⁽⁶⁾ και στο οποίο βασίστηκε για να συνθέσει ομώνυμη όπερα.

«Στην ταραγμένη και τραγική εποχή που ζούμε, έχουμε ανάγκη από την παρουσία του θείου», είπε κάποτε ο δικός μας Άνδρέας Παρίδης. Και πολλοί συνθέτες που ένοιωσαν την τραγικότητα της εποχής μας βρήκαν και την όδο που οδηγεί πέρα από τα αδιέξοδα και έδωσαν έργα, που βοηθούν να πλησιάσουμε το Θεό. Μέσα σ' αυτούς ξεχωριστή θέση κατέχουν οι συμπατριώτες του F. Chopin.

Α. ΔΩΡΙΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Contemporary Music in Europe. P. H. Lang, N. Broder ed., G. Schirmer Inc., New York 1965.
2. Dictionary of Twentieth Century Music. John Vinton ed., Thames and Hudson, London 1974.
3. La Musique. Larousse, Paris 1965 (βλ. και αγγλική έκδοση Hamlyn, London 1977).
4. Larousse de la Musique. Larousse, Paris 1957.
5. Music in the Modern Age. Vol. V., F. W. Sternfeld ed., Weidenfeld and Nicolson, London 1973.

(5) Βλ. και Ε. Χ. Κουλουμπαρίση: Πολωνικό Ρέκβιεμ. «Ο Κόσμος της Έλληνίδος» 34, 254 (1987).

(6) Για το άριστούργημα αυτό της παγκόσμιας λογοτεχνίας βλ. περισσότερο στο βιβλίο: «Μεγάλοι Δημιουργοί», έκδ. «Ζωής».

BYZANTINA ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ (*)

Τὰ Βυζαντινά νοσοκομεία γιὰ τοὺς ἀρρώστους ὑποστηρίχθηκαν ἀπὸ ομάδες μὲ ἰσχύ μέσα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ κοινωνία. Οἱ αὐτοκράτορες τόσο σὰν δημόσιοι ἄρχοντες ὅσο καὶ σὰν ἰδιῶτες φιλόανθρωποι, οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας, ἡγούμενοι μοναστηριῶν, κοσμικοὶ ἀριστοκράτες καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες οἱ γιατροί, προσπάθησαν νὰ στεριώσουν ἰδρύματα γιὰ τοὺς ἀρρώστους ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν σὲ ἄντρες καὶ γυναῖκες ἕνα κρεββάτι, τροφή καὶ φροντίδα, νοσηλεία καὶ τὴν ἐμπειρία γιατρῶν μὲ ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Τὰ Βυζαντινά νοσοκομεία ἦταν σχεδιασμένα γιὰ ἕνα μοναδικό σκοπὸ —τὴν ἀποκατάσταση τῆς υγείας τῶν ἀρρώστων τους. Ἡ πλήρης ἐξερεύνηση τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν ἀξιοσημειωτῶν ἱατρικῶν ὑπηρεσιῶν θ' ἀπαιτοῦσε μιὰ προσεκτικὴ μελέτη γιὰ πλείστες ἀπ' τὶς μείζονες δομὲς τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, στόχος πολὺ μεγάλος γιὰ μιὰ μονογραφία, χωρὶς νὰ πούμε τίποτε γιὰ μιὰ σύντομη μελέτη ὅπως αὕτη. Ἀλλὰ εἶναι δυνατό καὶ μαζὶ καὶ χρήσιμο σὲ μιὰ τέτοια σύντομη ἔκθεση νὰ διατυπωθοῦν μερικὲς ἐρωτήσεις κλειδιά γύρω ἀπ' τὰ δημόσια ἱατρικὰ ἰδρύματα στὴν Ἀνατολικὴ Ρω-

μαϊκὴ Αὐτοκρατορία(*).

Ἡ μελέτη τῶν ἀκόλουθων ἐρωτημάτων θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσει, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, σὸ νὰ γνωρίσουν τὰ Ἀνατολικά Ρωμαϊκὰ νοσοκομεία, οἱ σπουδαστὲς τῆς Βυζαντινῆς καὶ μεσαιωνικῆς κοινωνίας γενικὰ καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη, νὰ υπογραμμίσουν τὸν κεντρικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς Βυζαντινῆς ἱατρικῆς— τὸ ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ συμποσίου. Πρῶτον, πότε ὁργανώθηκαν τὰ Βυζαντινά νοσοκομεία; Δεύτερον, ποῦ συνήθως ἦταν ἐγκατεστημένα; Τρίτον, ποιοὶ πήγαιναν σ' αὐτὰ σὰν ἀσθενεῖς; Τέταρτον, τί εἶδους προσωπικὸ διατηροῦσαν τὰ ἰδρύματα αὐτά; Καί, τελικά, γιατί οἱ Βυζαντινοὶ γιατροὶ προτιμοῦσαν τὰ ἰδρύματα αὐτά; Καί, τελικά, γιατί οἱ Βυζαντινοὶ γιατροὶ προτιμοῦσαν νὰ ἐργάζονται στὰ νοσοκομεία; Αὐτὲς οἱ ἐρωτήσεις θὰ ἀφοροῦν ἐκεῖνα τὰ φιλανθρωπικά καταστήματα ποὺ λειτουργοῦσαν ὅπως τὰ σύγχρονα νοσοκομεία—σὰν ἰδρύματα ποὺ εἶχαν θέσει γιὰ σκοπὸ τους τὴ θεραπεία τῶν ἀρρώστων τους μὲ λογικὴ ἱατρικὴ θεραπεία καὶ παράλληλα τοὺς ἔτρεφαν, τοὺς φιλοξενοῦσαν καὶ τοὺς νοσῆλευαν. Ἐνας τέτοιος προσδιορισμὸς ἀποκλείει καταστήματα ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν σὰν πανδοχεῖα, γηροκομεία, πτωχοκομεία, καθὼς ἐπίσης καὶ σὰν προσκυνήματα φημισμένα γιὰ θαυματουργικὲς θεραπείες.

Πότε γιὰ πρώτη φορὰ ὁργανώθηκαν νοσοκομεία στὶς περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας; Αὐτὴ ἀπ' τὶς τέσσερες ἐρωτήσεις θέτει τὴ μεγαλύτερη δυσκολία γιὰ δυὸ λό-

(*) Μὲ τὸν τίτλο Βυζαντινὴ Ἱατρικὴ ἔγινε τὸ 1983 ἕνα Εἰδικὸ συμπόσιο στὸ Dumbarton Oaks Library and Collection Οὐάσιγκτων, Η.Π.Α.

Οἱ 21 ἀνακοινώσεις τοῦ συμποσίου ἐκδόθηκαν ἀπ' τὸ ἀνωτέρω Ἴδρυμα τὸ 1985 σ' ἕνα καλαίσθητο τόμο. Πρόκειται γιὰ μιὰ συλλογικὴ προσπάθεια διεθνoῦς κύρους ἐρευνητῶν νὰ θέσουν σὲ στέρεες ἱστορικὲς θάσεις τὴν Βυζαντινὴ Ἱατρικὴ. Μὲ ἄγνωστα ἐν πολλοῖς δεδομένα ἀπ' τὶς ἱστορικὲς πηγὲς ἐπιτυγχάνουν ν' ἀποδείξουν πὼς ἡ Βυζαντινὴ Ἱατρικὴ «δὲν ἦταν στάσιμη ἀλλὰ ζωντανὴ καὶ σφύζουσα». Μιὰ ἀνακοίνωση τοῦ συμποσίου μὲ τίτλο «Βυζαντινά Νοσοκομεία» τοῦ T. S. Miller δίνεται σὲ ἑλληνικὴ ἀπόδοση στὴ συνέχεια.

(*) Ἀνάμεσα στὰ βιβλία ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ βυζαντινά νοσοκομεία εἶναι καὶ τὸ βιβλίο τοῦ π. Δ. Κωνσταντέλλου ποὺ μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικά. Ἐκδόσεις «Φῶς». «Βυζαντινὴ φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ πρόνοια».

γους. Πρώτον, οί Βυζαντινές πηγές χρησιμοποιούσαν πολλούς διαφορετικούς όρους για να περιγράψουν φιλανθρωπικά ιδρύματα, όρους που μόνον προσδευτικά πήραν συγκεκριμένη έννοια. "Έτσι, όροι όπως «ξενών» ή «νοσοκομείον» που χρησιμοποιήθηκαν για να προσδιορίσουν αποκλειστικά νοσοκομεία μπορεί να είχαν ένα πιο γενικό νόημα στα πρώτα στάδια τών φιλανθρωπικών Βυζαντινών ιδρυμάτων. Σάν αποτέλεσμα, είναι αδύνατο να ισχυριστούμε πως ένα συγκεκριμένο ίδρυμα, που αναφέρεται σε μιά Βυζαντινή πηγή, λειτουργούσε σαν νοσοκομείο, εκτός αν τό κείμενο περιέχει κάποια πληροφορία για τό είδος τών υπηρεσιών που πρόσφερε. Δεύτερο, τά φιλανθρωπικά ιδρύματα τής Λατινικής Δύσης αναπτύχθηκαν πολύ πιο άργά από κείνα τής Βυζαντινής Ανατολής και δέν άρχισαν να προσφέρουν κάτι που έμοιαζε με νοσοκομειακή φροντίδα παρά μόνο τόν 13ο αιώνα. Βασίζοντας τούς ισχυρισμούς τους μόνο σ' αυτά τά Δυτικά ιδρύματα μερικοί έρευνητές, έχουν ακόμη ισχυρισθή ότι άληθινά νοσοκομεία δέν έμφανίστηκαν σαν ξεχωριστά ιδρύματα ιατρικής θεραπείας παρά μόνο τόν 19ο αιώνα. Αύτοι οί έρευνητές, καθώς και πλείστοι άπ' όσους θα ήθελαν ν' αποδεχθούν μιά πρωιμότερη ήμερομηνία για τήν έναρξη νοσοκομειακών υπηρεσιών, άπλά άγνωούν τά Βυζαντινά ιατρικά ιδρύματα τής τελευταίας έποχής τής αρχαιότητας και τών πρώτων μέσων χρόνων, ή τά ταξινομούν μαζί με τά πιο άρχέγονα άσυλα και νοσοκομεία τής μεσαιωνικής Λατινικής Δύσης. Μιά προσεκτική μελέτη τών έλληνικών πηγών άπ' τόν 4ο μέχρι τόν 7ο αιώνα, όπωςδήποτε θα μπορούσε να υπερνικήσει και τίς δυό αυτές δυσκολίες.

Κάμια πηγή δέν αναφέρεται σε φιλανθρωπικά ιδρύματα όποιουδήποτε είδους πριν άπ' τόν 4ο αιώνα τής χριστιανικής έποχής. "Αν και ή κλασσική Έλληνο-Ρωμαϊκή κοινωνία χορηγούσε ύλικά βοηθήματα στους πολίτες της κατά τόπους «πόλεως», δέν

διέθετε μόνιμα ιδρύματα για ν' ανακουφίσει τή δυστυχία τών πολύ φτωχών και τών μετοίκων που δέν είχαν πολιτική ύπόσταση στην κοινωνία τής πόλης. Η Χριστιανική Έκκλησία στις άρχές της άπ' τήν άλλη πλευρά, υπογράμμισε τήν άρετή τής φιλανθρωπίας για τά μέλη τής κοινωνίας που δυστυχούσαν πολύ, αλλά οί τοπικές συνάξεις δέν ήταν ακόμη άρκετά πολυπληθείς ή καλά οργανωμένες για να έγκαταστήσουν μόνιμα ιδρύματα για τήν ανακούφιση του φτωχού, του πεινασμένου και του άρρωστου. Η πρώτη ένδειξη ότι οί έκκλησίες τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας είχαν άρχίσει να δημιουργούν μόνιμα φιλανθρωπικά ιδρύματα, έρχεται άπ' τίς πόλεις τών έλληνικών περιοχών στόν 4ο αιώνα, καθώς ό Χριστιανισμός άρχισε να επικρατεί σαν ή κύρια θρησκεία στις άστικές περιοχές τής ανατολικής Μεσογείου. Στην Αντιόχεια ό Έπίσκοπος Λεόντιος (344-358), ίδρυσε έναν άρθμό «πανδοχείων» για τούς φτωχούς και τούς ξένους στην πόλη του, ιδρύματα που μιά μεταγενέστερη πηγή, τό «Πασχάλιο Χρονικό», περιγράφει, σαν «Ξενώνας» ή «Ξενοδοχεία». Ούτε οί όνομασίες καθαυτές ούτε οί αναφορές στα ιδρύματα του Λεοντίου στο Χρονικό αυτό δίνουν κάποια ένδειξη πως υπηρετούσαν τούς άρρώστους. Αρχαιολογικά εύρήματα, όμως, άποκαλύπτουν πως ένα άπ' τά «ξενοδοχεία» του Λεοντίου ήταν χτισμένο στη Δάφνη, ένα τής μόδας προάστειο τής Αντιόχειας με ιαματικές πηγές, που πήγαιναν οί πλούσιοι, όταν ή υγεία τους δέν ήταν καλή. Ίσως ό Λεόντιος να έγκατέστησε «ξενώνα» εκεί, ώστε οί άρρωστοι ανάμεσα στους φτωχούς να καρπούνται τής Δάφνης τόν υγιεινό άέρα και τό νερό, δίπλα στους πλούσιους.

Κάμια ανάμεσα στο 357 και 377, ό Ευστάθιος Έπίσκοπος Σεβαστείας στη Μικρά Άσία έκτισε ένα όνομαστό «πτωχοκομείον» για τήν πόλη του. "Αν και ό Έπιφάνιος, συγγραφέας του 4ου αιώνα, περιγράφει τό ίδρυμα σαν ένα 'ίδρυμα γι' άνάπηρους άσθενείς, δέν ά-

ναφέρει γιατρούς να εργάζονται σ' αυτό, ούτε αναφέρει άλλες ενδείξεις άλλου τρόπου βοήθειας εκτός από τροφή και κατοικία που παρείχε το «πρωχοκομείο» του Ευσταθίου στους άρρώστους του. Μ' άλλα λόγια, η μαρτυρία του δεν προσφέρει ενδείξεις πως ο Έπίσκοπος είχε ιδρύσει νοσοκομείο.

★

Οί πρώτες ενδείξεις, ότι τα Χριστιανικά φιλανθρωπικά καταστήματα ξεκινάνει ειδικά μέτρα να βοηθήσουν τον άρρωστο, αναφέρονται στο τελευταίο τρίτο του 4ου αιώνα. Σε μια έπιστολή που απήλυθη στον διοικητή της Καππαδοκίας ο Βασίλειος, Έπίσκοπος Καισαρείας (370-79) αναφέρεται σε διάφορα καταλύματα ή πανδοχεία («καταγώγια») που έκτισε έξω απ' την πόλη του. Υπογραμμίζει πως αυτά ήταν για να υπηρετούν τους ξένους, είτε αυτούς που περνούσαν απ' την πόλη, είτε αυτούς που βρίσκονταν σε ανάγκη βοήθειας από κάποια άρρώστια. Για να βοηθήσει αυτούς τους ανθρώπους ο Βασίλειος, είχε μισθώσει νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό για τους άρρώστους, μεταφορικά ζώα και συνοδούς. Τα μεταφορικά ζώα κι οί συνοδοί ήταν θέβαια για τους ξένους που διέρχονταν απ' την πόλη, άλλ' οί νοσοκόμες και οί γιατροί θα πρέπει να πρόσφεραν κάποιου είδους νοσοκομειακή φροντίδα στους άρρώστους ξένους — ίσως σ' εκείνους που μετανάστευσαν στην Καισαρεία και που δεν είχαν σπίτια ή οίκογένεια στην πόλη. Η παρουσία των γιατρών δείχνει, πως ο Βασίλειος ίδρυσε ένα κατάστημα που περιλάμβανε ιατρική θεραπεία για τους άρρώστους, θέβαια για ν' ανακουφίσει άλλ' ίσως και να θεραπεύσει τις άρρώστια τους.

Ένώ ο 4ος αιώνας τέλειωνε, ο Ίωάννης ο Χρυσόστομος αρχιεπίσκοπος της Κωνσταντινουπόλεως (398-404) άνοιξε παρόμοια ιδρύματα στην πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυ-

τοκρατορίας. Ο βιογράφος του Παλλάδιος όνομάζει αυτά τα ιδρύματα «νοσοκομεία». Για να τα επανδρώσει ο Χρυσόστομος διόρισε σαν διευθυντές δυο ιερείς και μισθωσε γιατρούς, μαγείρους και υπηρέτες που στρατολογήθηκαν απ' τους άγαμους άσκητές της Κωνσταντινουπόλεως. "Αν και ο Παλλάδιος προσθέτει πως τα ιδρύματα αυτά υπηρετούσαν τόσο εκείνους που είχαν χτυπηθεί από την άρρώστια όσο και τους «ξένους» ο όρος «νοσοκομείο» που προέρχεται από τη «νόσο», υπογραμμίζει πως η φροντίδα για τον άρρωστο δέσποζε στα ιδρύματα αυτά. Έπίσης η παρουσία γιατρών σημαίνει, πως η λογική ιατρική άπασχόληση ξπαιζε ένα κεντρικό ρόλο στην υπηρεσία των άσθενών.

Ένας μαθητής του Αρχιεπισκόπου Ίωάννου του Χρυσοστόμου, ο άσκητικός συγγραφέας Νείλος της Άγκύρας, προσφέρει μιάν άλλη ματιά στα έσωτερικά των ιδρυμάτων, όπως εκείνων του Χρυσοστόμου και του Βασιλείου. Σε μια έκτεταμένη μεταφορά που άπεικονίζει τη φροντίδα του Χριστού για τον άμαρτωλό άνθρωπο, ο Νείλος παρομοιάζει τον κόσμο και τους άμαρτωλούς του μ' ένα μεγάλο «νοσοκομείο» γεμάτο από άρρώστους και το Χριστό το γιατρό των ψυχών με τον θεραπευτή γιατρό. Ο Χριστός δεν δίνει στους άμαρτωλούς το ίδιο φάρμακο για τις πνευματικές τους άρρώστιας. Μάλλον Αυτός προσαρμόζει τις θεραπείες του, ώστε να ταιριάζουν στα προσωπικά προβλήματα κάθε ψυχής, όπως άκριβώς κι ο θεράπων γιατρός προσεκτικά ξεετάζει κάθε άσθενή στο «νοσοκομείο», για να του όρισει τα κατάλληλα φάρμακα και τη δίαιτα που θ' άποκαταστήσουν την υγεία του. Σ' αυτή τη μεταφορά ο Νείλος έχει σαν δεδομένο ότι ο γιατρός ή οί γιατροί στα «νοσοκομεία» των άρχων του 5ου αιώνα, έπεδίωκαν τη θεραπεία των άσθενών κι όχι άπλά να τους ανακουφίζουν μέχρι να πεθάνουν. Η άποψη αυτή του Νείλου ύπονοεί, ότι αυτά τα ιδρύματα

πραγματικά πρόσφεραν νοσοκομειακή περίθαλψη, τουλάχιστον στους φτωχούς και στους άστεγους.

Οι ιστορικοί των σύγχρονων ιδρυμάτων, όμως, θα μπορούσαν άκόμη ν' άρνηθούν για διάφορους λόγους νά κατατάξουν στα νοσοκομεία τά φιλανθρωπικά ιδρύματα πού περιγράφει ο Νείλος. Πρώτον, αυτά τά ιδρύματα υπηρετούσαν μόνο τους πολύ φτωχούς, τους άστεγους μετανάστες πού μαζεύονταν στις μεγάλες πόλεις τής Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατά τόν 4ο και 5ο αιώνα. Δεύτερον, δέν διατηρούσαν εξειδικευμένο νοσηλευτικό προσωπικό πράγματι, ο Χρυσόστομος χρησιμοποιούσε άσκητές από άστικές περιοχές, για νά περιποιούνται τους άρρώστους στα «νοσοκομεία». Τελικά, πρόσφεραν μόνο στοιχειώδεις Ιατρικές υπηρεσίες, πρόσβαση σέ γιατρό ένα νοσοκομείο προϋποθέτει μιá σύνθετη Ιεραρχία από Ιατρικούς επαγγελματίες. Ένα άξιόλογο άγιογραφικό κείμενο τού 7ου αιώνα άποκαλύπτει, πώς στα τελευταία Βυζαντινά φιλανθρωπικά ιδρύματα για τόν άρρωστο, ταιριάζει άκόμη πιό πολύ, αυτός ο πολύ περιορισμένος όρισμός τού νοσοκομείου και άπαιρπε νά διώξει όλες τες άμφιβολίες γύρω άπ' τήν άληθινή φύση τών «ξενώνων» ή τών «νοσοκομείων» τής Ρωμαϊκής Ανατολής.

Γραμμένα άμέσως μετά τó 650 τά «θαύματα τού Αγίου Άρτεμίου» περιέχουν δυό θαύματα πού περιγράφουν νοσοκομεία τού 7ου αιώνα μέ κάποια λεπτομέρεια. Τό πρώτο αναφέρεται στην Ιστορία τού Στεφάνου, ενός διακόνου τής Αγίας Σοφίας, πού προσβλήθηκε από μιá άρρώστια τών θουβώνων. «Όταν τά σπιτικά γιατροσόφια άπέτυχαν, οί γονείς του τόν συμβούλεψαν ν' άποτανηθί στους χειρουργούς τού «ξενώνα τού Σαμψών». Κατά τήν σύνταξη παραμονή του ó Στέφανος έμεινε σ' ένα κρεβάτι κοντά στο όφθαλμολογικό τμήμα. Άφού έκανε θεραπεία ψυχρού καυτηριασμού για τρεις μέρες, ó Στέφανος, χειρουργήθηκε. Έ-

χοντας υποφέρει αυτές τες επίπονες θεραπείες έξήλθε προφανώς υγιής. Αυτό ή Ιστορία άποκαλύπτει πρώτον ότι οί «ξενώνες» τού 7ου αιώνα στην Κωνσταντινούπολη, έκαναν εισαγωγή σέ άρρώστους πού ήταν οικονομικά πάνω άπ' τους φτωχούς στην περίπτωση αυτή, ενός διακόνου τής μητρόπολης μιáς πόλης πού θά είχε ούσιαστικό εισόδημα και επίσης και οικογενειακή υποστήριξη. Άλλωστε, όταν άρρώστησε, ζήτησε ένα νοσοκομείο για χειρουργική θεραπεία, όπως θά έκανε κι ένας άσθενής σήμερα. Δεύτερον, δίνει ένδειξεις, ότι ó «ξενών» είχε εξειδικευμένο προσωπικό χειρουργούς βέβαια και ίσως γιατρούς εξειδικευμένους σέ προβλήματα όφθαλμών. Έν άσπει περιπτώσει οί όφθαλμολογικοί άσθενείς είχαν ένα ειδικό χώρο στόν «ξενώνα».

Η δεύτερη Ιστορία περιγράφει τό θάσασνο ενός πρωτοψάλτη πού κι αυτός υπέφερε από μιá νόσο πού είχε προσβάλλει τους θουβώνες του. Κατά τή μακρά παραμονή του στόν «ξενώνα τής Χριστοδότης», τόν θεράπευαν γιατροί πού τους έλεγαν «άρχιάτρους» κι είχαν διαδεχθεί τους προϊσαμένους γιατρούς τής έποχής τού Αντωνίνου πού πρωτοστατούσαν στο Ιατρικό έπάγγελμα στις έλληνικές πόλεις τής Ανατολής. Μαθητευόμενοι γιατροί ή εκπαιδευμένοι νοσοκόμοι μέ τό όνομα «ύπουργοί» βοηθούσαν αυτούς τους γιατρούς. Οί «ύπουργοί» κι αυτοί είχαν στην διάθεσή τους «υπρέτας» πού έκαναν μη Ιατρικές δουλειές στο ίδρυμα. Η Ιστορία υποδηλώνει πώς οί «ύπουργοί» και οί γιατροί ήταν επαγγελματίες καριέρας, μιá άποψη πού υποστηρίζεται από ένα σύγχρονο Αιγυπτιακό πάπυρο, πού καταγράφει μιá ένωση τών νοσοκομειακών «ύπουργών» μαζί μέ άλλους πολίτες συντεχνιών. Αυτό ή Ιστορία, έτσι, βεβαιώνει τήν παρουσία θέσεων εξειδικευμένου προσωπικού στους Βυζαντινούς «ξενώνες». Στη «Χριστοδότη», οί «άρχιάτροι» επέβλεπαν τή θεραπεία βοηθούμενοι άπ' τους «ύπουργούς» και τους «υπρέτας». Δεύ-

τερον, δείχνει πώς η νοσηλευτική είχε γίνει ένα επάγγελμα στα χέρια των ειδικών, και δεν ήταν πλέον μια εύσεβης άσκηση για τους ασκητές. Συμπερασματικά αυτές οι δύο ιστορίες από τα «Θαύματα του αγίου Άρτεμίου» αποδεικνύουν, πώς οι «ξενώνες» του 7ου αιώνα λειτουργούσαν σχεδόν από κάθε άποψη όπως και τα νοσοκομεία του 20ου αιώνα.

Πρόδηλα αυτοί οι «ξενώνες» του 7ου αιώνα πρόσφεραν πιο οργανωμένες υπηρεσίες από κείνες των παρομοίων ιδρυμάτων του 4ου αιώνα. Είναι πιθανό πώς μια προοδευτική ανάπτυξη σημειώθηκε στις υπηρεσίες αυτές, στους μεταξύ δύο αιώνων. Υπάρχει όπωσδήποτε ένδειξη, πώς μια μεγάλη ανάπτυξη στην κατάσταση των νοσοκομείων σαν Ιατρικών κέντρων έγινε τον 6ο αιώνα. Ο Αυτοκράτωρ Ίουστινιανός υποτίθεται πώς τερμάτισε τις κρατικές επιχορηγήσεις στους τοπικούς προϊσταμένους, τους «άρχιάτρους» των πόλεων. Διάφορες πηγές, μαζί με τα «Θαύματα του Αγίου Άρτεμίου» δείχνουν, πώς γιατροί ονομαζόμενοι «άρχιάτροι» ήταν σε δραστηριότητα περί το τέλος του 6ου αιώνα και πολύ αργότερα, αλλά τώρα σαν Ιατροί των «ξενώνων». Φαίνεται λοιπόν, πώς ο Ίουστινιανός δεν κατάργησε τους «άρχιάτρους» της πόλης, μάλλον τους μετέφερε στις πτέρυγες των χριστιανικών νοσοκομείων κι αποτέλεσαν προσωπικό τους, αντί να είναι στο θεραπευτικό προσωπικό της πόλης. Όταν οι πρωταρχικοί θεραπευτές της ελληνικής Ιατρικής επιστήμης, ξμπαιναν στους «ξενώνας», χωρίς αμφιβολία ένθαρρύνονταν σ' ένα μεγαλύτερο επαγγελματισμό ανάμεσα σ' άλλους ασχολούμενους άμεσα με τη φροντίδα του αρρώστου.

Συμπερασματικά, φιλανθρωπικά καταστήματα που πρόσφεραν νοσοκομειακές υπηρεσίες υπήρχαν θέβαια και βοηθούσαν τους πτωχούς από το τέλος του 4ου αιώνα. Πλείστοι μελετητές της αρχαίας και της μεσαιωνικής κοινωνίας θα αίσθάνονται άνετα ονομαζοντας

αυτά τα «νοσοκομεία» και τους «ξενώνες» νοσοκομεία. Με το τέλος της βασιλείας του Ίουστινιανού όπωσδήποτε, μερικοί «ξενώνες» στην Κωνσταντινούπολη και πιθανώς και σ' άλλες μεγάλες πόλεις επίσης, είχαν άναπτυχθεί σε οργανωμένα κέντρα Ιατρικής με ύψηλου επιπέδου εξειδικευμένους σαν αυτούς που ονομαζόμε σήμερα έπαγγελματίες υγείας.

★

Που ήταν τοποθετημένα τα Βυζαντινά νοσοκομεία; Στην Άμερική του 19ου αιώνα, τα νοσοκομεία έμφανίστηκαν πρώτα στις μεγάλες πόλεις, ειδικότερα σε έμπορικά κέντρα όπου οι άνθρωποι αφήνοντας τα σπίτια τους είχαν μαζευτεί για να θρουνε δουλειά. Στην Άνατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατομία επίσης, οι πηγές που περισώθηκαν πρώτα κάνουν λόγο για «ξενώνας» για τους αρρώστους σε έμπορικά και πολιτικά κέντρα. Ο Μέγας Βασίλειος άνοιξε το Ιατρικό του Ίδρυμα κοντά στην Καισάρεια, το πολιτικό, οικονομικό και εκκλησιαστικό κέντρο της μεγάλης επαρχίας της Καππαδοκίας. Ο Χρυσόστομος έκτισε τα «νοσοκομεία» του στην Αυτακρατορική πρωτεύουσα. Άνάμεσα στα 400-600, αρκετοί «ξενώνες» είχαν χτιστεί στην Κωνσταντινούπολη. Οι «ξενώνες» του Σαμψών, του Εύθούλου και της Άγίας Ειρήνης στο Πέραμα είχαν δημιουργηθεί πριν από το 500. Του Άγίου Παντελεήμονος και της Χριστοδότης πιθανώς προστέθηκαν πριν το 600. Πολλοί άλλοι «ξενώνες», που τα ονόματά τους δεν άναφέρονται στις πηγές που θρέθηκαν, χωρίς αμφιβολία υπηρετούσαν την πρωτεύουσα. Οι μεγάλες έμπορικές πόλεις της Άντιόχειας και της Άλεξάνδρειας είχαν έναν άριθμό νοσοκομείων έως τον 6ο αιώνα. Άκόμη και μικρότερες πόλεις είχαν παρόμοια ιδρύματα. Μια έπιγραφη του 5ου ή 6ου αιώνα που θρέθηκε κοντά στη Δερβισό της Μ. Άσίας μαρτυρεί τον τάφο ενός γιατρού που έρ-

γαζόταν στο νοσοκομείο. Πράγματι, οι «ξενώνες» φαίνεται πως έγιναν ένα απ' τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀρχαίας «πόλεως» τῆς χριστιανικῆς πόλης τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ὅταν ὁ Αὐτοκράτορας Μαυρίκιος (582-602) ἀποφάσισε νὰ ἐξωραΐσει τὴν γενέτειρά του Ἀράβυσσο, πόλη στὴν Καππαδοκία, πρῶτα ἔκτισε μιὰ μεγαλοπρεπῆ ἐκκλησία ἐκεῖ καὶ μετὰ ἕνα μεγάλο νοσοκομείο.

Ἡ πλοῦσια περίοδος τῆς πρώτης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (395-602) πῆρε τέλος μὲ τὸν 7ο αἰώνα —εἰσβολές, ἐσωτερικὲς ἀναταραχές, καὶ δραματικὴ δημογραφικὴ πτώση μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μειωθεῖ κατὰ πολὺ ἡ εὐημερία τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσας στὸ Βόσπορο καὶ ριζικὰ ν' ἀλλάξει ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς στὶς ἐπαρχιακὲς πόλεις. Στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅμως, τουλάχιστον τέσσερες «ξενώνες» ἐπέζησαν τοῦ καταστροφικοῦ 7ου αἰώνα— τοῦ Σαμμών, τοῦ Εὐθούλου, τῆς Ἀγίας Εἰρήνης στὸ Πέραμα, καὶ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Ἀκόμη στὸ τέλος τοῦ 8ου αἰώνα ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἱδρύσει ἕνα νέο νοσοκομείο. Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά της ὁ Αὐτοκράτορας Θεόφιλος (829-42) ἄνοιξε ἕνα φημισμένο «ξενώνα» γιὰ νὰ προσφέρει στοὺς ἀρρώστους ὑγιεινὸ κλίμα καὶ θαυμάσια θέα. Θεωροῦσε, πρόδηλα, αὐτὸ τὸ νοσοκομείο καθὼς καὶ τὴ θελίωση τῶν τειχῶν τῆς πόλης ἀνάμεσα στὶς κύριες εὐεργεσίες του πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινούπολης. Μετὰ, διακεκριμένοι Αὐτοκράτορες συχνὰ ἐξέφραζαν τὴν ἀγαθοεργὸν τους διάθεση κτίζοντας νέα νοσοκομεία, δημιουργώντας παράδοση πού τὸν 12ο αἰώνα ἔφθασε στὸν «ξενώνα» τοῦ Παντοκράτορος πού ἔκτισε ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης II Κομνηνός.

Οἱ καταστροφές τοῦ 7ου αἰώνα δημιούργησαν τὰ πιὸ χτυπητὰ τους ἀποτελέσματα πέρ' ἀπ' τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ φημισμένες ἀγροτικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Θράκης, καὶ τῆς Ἑλλάδας δείχνουν, ὅτι πλεῖστες

πόλεις τοῦ Βυζαντίου παρήκμασαν ταχύτατα μετὰ τὸ 600. Μερικὲς μάλιστα ἐξαφανίστηκαν. Παρὰ τὴν παρακμὴ τῆς ζωῆς τῆς ἀρχαίας πόλης, ὑπάρχουν ἀρκετὲς διασκορπισμένες μαρτυρίες γιὰ ἐπαρχιακὰ νοσοκομεία, πού δείχνουν ὅτι τὰ ἱδρύματα αὐτὰ δὲν ἐξαφανίστηκαν ἔξω ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Μητροπολίτης Ἀνδρέας Κρήτης ἔκτισε ἕνα «ξενώνα» τὸν 8ο αἰώνα γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Γόρτυνας. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφύλακτος ἱδρύσει ἕνα ἱατρικὸ κατάστημα γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Νικομήδειας τὸν 9ο αἰώνα. Ἡ Ἀντιόχεια τοῦ 11ου αἰώνα εἶχε τουλάχιστον δύο νοσοκομεία, ἐνῶ ἡ Θεσσαλονίκη τοῦ 12ου αἰώνα εἶχε τουλάχιστον ἕνα. Τὸν 13ο αἰώνα ἡ Νίκαια εἶχε ἀρκετά. Τὸν ἴδιο καιρὸ ὁ Ἐπίσκοπος Φιλαδελφείας Φωκάς ἔκτισε ἕνα νέο «ξενώνα» γιὰ αὐτὴν τὴν ρωμαλαία πόλη στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς κοιλάδας τοῦ Μαιάνδρου στὴ Μ. Ἀσία. Ἀπ' τὸν 14ο αἰώνα ὅμως ἀντίθετα δὲν ἀναφέρονται, ἀπὸ πηγές πού θρέθηκαν μέχρι σήμερα, νοσοκομεία σὲ πόλεις ἄλλες ἐκτὸς ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Εἶναι εἰδικὰ περιεργο, νὰ μὴν ἔχει ὁ Μυστράς στὴν Πελοπόννησο ἕνα «ξενώνα» γιὰ τοὺς κατοίκους του.

Οἱ Βυζαντινὲς πηγές μαρτυροῦν πὼς «ξενώνες» ὑπῆρχαν συνήθως στὶς μεγάλες πόλεις. Στὴν πραγματικότητα, ἔπαιρναν τὴ θέση τους μαζί μ' ἄλλα κτίρια σὰν ἀντιπροσωπευτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Βυζαντινῆς ζωῆς στὶς πόλεις. Ἐπαινώντας τὴν προσπάθεια τοῦ Μιχαῆλ VIII Παλαιολόγου νὰ ξαναφέρει στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν πρώτη λάμψη, ὁ Γρηγόριος Κύπρου πρῶτα περιγράφει πὼς ὁ Αὐτοκράτορας ἐπανατοποθέτησε τὴ θαυμάσια κορὼνα τῶν τειχῶν τῆς πόλης στὸ ἄκρο της. Δεύτερον, ὑπενθυμίζει τὶς ἐκκλησίες πού ἀνακαίνισε καὶ τρίτον τὰ νοσοκομεία καὶ τ' ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα πού ξαναλειτούργησε. Ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης, διανοητὴς καὶ πολιτικὸς τοῦ 13ου αἰώνα, θεωρεῖ τὰ δύο νοσοκομεία τῆς Νίκαιας καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὸ

ύψηλο πολιτιστικό επίπεδο τῆς πόλης, παρά τὰ λουτρά ἢ τὰ τείχη τῆς. Πράγματι, τόσο πρῶμα ὅσο ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ «ξενῶνες» γιὰ τοὺς ἀρρώστους εἶχαν γίνεи τὸ ὄροσημο τῆς νέας χριστιανικῆς «πόλεως».

Παρά τῆ στενῆ σχέση τους με τῆ ζωῆ τῆς πόλης, μοναστηριακοὶ ἡγέτες εὐκαιριακὰ μόνο περιελάμβαναν νοσοκομεῖα σάν μέρος τῶν ἀγροτικῶν θρησκευτικῶν κτισμάτων. "Ενα ἀπ' τὰ πιὸ φημισμένα παραδείγματα εἶναι τῆς Μεγίστης Λαύρας στὸν Ἄθω, ἐκεῖνο ποῦ ὁ φημισμένος ὄσιος Ἄθανάσιος ὁ Ἄθωνίτης ἐγκατέστησε ἐπὶ βασιλείας τοῦ Νικηφόρου ΙΙ (963-69). Μιὰ ἀπ' τὶς

παλιότερες ἐκδόσεις τοῦ βίου τοῦ Ἄθανασίου, μνημονεῖει πὼς ἔκτισε «νοσοκομεῖο» σάν μέρος τῆς κοινότητάς του, ἕνα ἴδρυμα νὰ ἐξυπηρετεῖ τόσο τοὺς μοναχοὺς τοῦ μοναστηριοῦ ὅσο καὶ λαϊκοὺς ἀπ' τὸν κόσμο. Στὸ 14ο αἰῶνα ὅμως τὸ νοσοκομεῖο αὐτὸ δεχόταν μόνο μοναχοὺς. Ποῖοι πῆγαιναν σ' αὐτὰ τὰ νοσοκομεῖα σάν ἀσθενεῖς καὶ τί προσωπικὸ διατηροῦσαν τὰ Ἰδρύματα αὐτὰ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια τοῦ ἄρθρου, στὸ ἐπόμενο τεῦχος.

T. S. MILLER

Ἑλλην. ἀπόδοση I. A. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

«ΑΔΑΚΡΥΤΟΣ» ΛΟΓΟΣ – ΣΤΑΥΡΩΤΗΣ

Γίνεται τ' ὄργωμα εὐχή
ἢ δούλεψη, ὁ «λόγος»,
σάν πλέκουν ὕμνο Προσφορᾶς
σ' Αὐτόν, π' ὄλα δικά Του εἶναι.

Λένε πὼς εἶναι προσευχὴ
ν' ἀπλώνεις πάνω στὸ χαρτί,
μιλήματα καὶ στοχασμοὺς
μετὸ γραφτὸ τὸ «λόγο».

Μὰ σάν ὁ «λόγος» θλάσφημος
ἐνάντια στὸ Λόγο,
καὶ ἢ «γραφή» λόγῃ, κι αὐτὴ
κεντᾶει τὴν Πλευρὰ Του,

λογίζοντάς Τον σαρκικὸ
τὸν Ἔνα τῆς Τριάδος,
ἀρματωμένο πειρασμοὺς,
ἀρρωστημένους πόθους,

τότε ὁ «λόγος» ὕπουλος,
«ἀδάκρυτος», —καὶ προσευχὴ δὲν εἶναι—
στὸ σατανᾶ διακόνεμα
προσφέρει καὶ πουλιέται.

Πικρός, μωρὸς καὶ ἄθλιος,
γόνος τῆς ἀφροσύνης,
σφυροκοπάει, μένεται,
Σταυρὸ ξανασταυρώνει.

Κι ὁ νοῦς μου μαρμαρώνεται
στ' ἀξήγητο τὸ τράνεμα μπροστά,
πὼς σφάχτηκαν οἱ Μάρτυρες
γιὰ ἵνα Βλαστάρι νόθο!

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ο Χριστιανός επιστήμονας δέν μπορέι νά νοιώθει διχασμένο τόν έαυτό του. Π.χ. νά είναι χριστιανός τήν Κυριακή και τίς έορτές και τίς άλλες μέρες νά μήν είναι. Υπάρχει ένότητα στην προσωπικότητα του χριστιανού και του επιστήμονα. Στη στάση του χριστιανού και στη στάση του επιστήμονα υπάρχει κάτι τό κοινό. Αυτό είναι ή ανάζητηση τής αλήθειας, ή αγάπη για τή γνώση και τόν άνθρωπο και ή ταπεινοφροσύνη.

Η ψυχολογία διδάσκει ότι για νά μπορέσει ο άνθρωπος νά προχωρήσει όμαλά στη ζωή του, πρέπει οί επιστήμονικές του γνώσεις από τή μιá και οί χριστιανικές του άπόψεις από τήν άλλη νά βρίσκονται σέ στενή και άρμονική σχέση. Πραγματικά! Ο χριστιανός επιστήμονας σκέπτεται και συμπεριφέρεται στη ζωή του πολύ όμαλά. Βλέπει καθαρά τόν κόσμο όπως είναι, κάτω από τό φώς τής πίστης του στο Θεό και όχι με τό πρίσμα του συμφέροντος και τής ιδιοτέλειας. Ο χριστιανός επιστήμονας σπουδάζει και καλλιεργεί τήν επιστήμη του για τρεις κυρίως λόγους: 1) Για νά ικανοποιήσει τήν έπιθυμία του για γνώση, μόρφωση και ανάζητηση τής αλήθειας. 2) Για νά δημιουργήσει τή ζωή του και για νά βοηθήσει στην πρόοδο και στην ευημερία τής κοινωνίας μας και 3) Για νά όμολογήσει και νά δοξάσει τόν Σωτήρα και Λυτρωτή του.

Ο επιστήμονας όπως και κάθε άνθρωπος άντιμετωπίζει πολλά έρωτηματικά στη ζωή του: Ποιά ή άρχή του κόσμου και του χρόνου; Ποιός και πώς έδημιούργησε τόν κόσμο; κλπ. Ο χριστιανός επιστήμονας πιστεύει ως πρώτη και βασική παραδοχή ότι ο Θεός δημιούργησε από τό μηδέν στιγμιαία τόν κόσμο. Ο Άμερικανός επιστήμονας

Compton τονίζει ότι «Γιά μένα ή πίστη άρχίζει από τή στιγμή τής διαπίστωσης ότι μιá “Υψιστη διάνοια έφερε τό Σύμπαν στην ύπαρξη και δημιούργησε τόν άνθρωπο». Η παραδοχή αυτή του Θεού ως δημιουργού «έν άρχή έποίησεν ο Θεός τόν ουρανόν και τήν γήν» (Γεν. α' 1) ικανοποιεί τέλεια τό χριστιανό επιστήμονα. Αυτός βλέποντας ότι είναι αδύνατο νά άποκτήσει όρθή γνώση του Θεού μόνο από τή μελέτη του συμπαντος δέχεται τήν ειδική άποκάλυψη του Θεού, που είναι ο λόγος του Θεού, ή Άγία Γραφή. Αυτή είναι θεόπνευστο βιβλίο μέσα από τό όποιο άποκαλύπτονται οί αλήθειες και τό θέλημα του Θεού στον άνθρωπο. “Οτι ο Ίησους Χριστός είναι ο Υιός του Θεού και ο μοναδικός Σωτήρας του ανθρώπου. Η παραδοχή αυτή είναι άναμφισβήτητη ή σημαντικώτερη ανάγκη στη ζωή του ανθρώπου. Ο Χριστιανισμός θεμελιώνεται σ' αυτή τήν πίστη: ότι ο Χριστός είναι ο Κύριός μας, ο όδηγός και ο λυτρωτής μας. Ήλθε στη γή για νά μάς λυτρώσει από τήν άμαρτία και νά έκμηδενίσει τήν άπόσταση και νά γεφυρώσει τό χάσμα που δημιουργήθηκε ανάμεσα στον άνθρωπο και τό Θεό. Η πίστη αυτή ταιριάζει τέλεια με τή μεγαλύτερη διανοητική ανάπτυξη του ανθρώπου και ικανοποιεί άπόλυτα τό νοú και τήν καρδιά του.

Ο χριστιανός επιστήμονας πιστεύει στην άθανασία τής ψυχής, δηλαδή στη συνέχιση τής πνευματικής μας ύπαρξης και μετά τό θάνατο. Πιστεύει στη δεύτερα παρουσία ή τή μέλλουσα κρίση, όπως λέγεται. Πιστεύει ότι κάθε άνθρωπος θα δώσει λόγο στον “Υψιστο Θεό, τό μεγάλο κριτή για τόν τρόπο με τόν όποιο χρησιμοποίησε πάνω στη γή τό πολύτιμο δώρο τής ζωής. Γι' αυτό ζει και έργάζεται πάντα μέσα στο πνεύ-

μα της ἀθανασίας της ψυχῆς καὶ της μέλλουσας κρίσης. Ζεῖ καὶ ἐργάζεται στὴν παρούσα ζωὴ μὲ ἀπώτερο στόχο νὰ κερδίσει τὴν αἰώνια. Ἀγωνίζεται στὴ ζωὴ του γιὰ τὴ βίωση τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀγίου. Βλέπει τὴν ἁμαρτία ὡς ἀνταρσία ἐναντίον τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ. Αἰσθάνεται ὅτι ζεῖ, ἰδιαίτερα σήμερα σὲ μιὰ ἔκρυθμη καὶ ἐπαναστατημένη κοινωνία. Ἐξετάζει βαθύτερα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα καὶ προβλήματα. Διαπιστώνει ὅτι ἡ τεράστια ἐξάπλωση τῆς ἐγκληματικότητος, ἡ μεγάλη διαφθορὰ τῆς κοινωνίας, ἡ ἐπικίνδυνη ἔκλυση τῶν ἠθῶν, ἡ ἀναρχικότητα καὶ ἡ θία προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀπὸ τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεό.

Ἡ βίωση τοῦ Ἀγίου γεννᾷ εὐχάριστα συναισθήματα, γιὰ τὸ ὅτι τὸ βάθος τῆς ζωῆς ὑπάρχει κάτι τὸ ὑπέροχο, τὸ ἄφθαστο, τὸ ἀπρόσιτο, ἡ συνείδηση τοῦ θεϊκοῦ μεγαλείου. Ἀποτελεῖ κίνητρο γιὰ ἀγώνα καὶ δράση γιὰ τὴ λύτρωσή του. Ἀκόμη τοῦ δίνει μεγαλεῖο καὶ ἀξία, γιὰ τὸν θεωρεῖ ἐλεύθερη καὶ ὑπεύθυνη προσωπικότητα.

★

Ἀναρίθμητα εἶναι τὰ χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς ποὺ ἐξαίρουν τὴν ἀξία τῆς σοφίας, τῆς γνώσης καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τονίζουν ὅτι αὐτὰ εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Βέβαια ἡ λέξη ἐπιστήμη στὴν Ἀγία Γραφή δὲν ἔχει τὴ σημερινή της σημασία. Σημαίνει βαθιὰ καὶ τέλεια γνώση. Τότε ἡ Ἐπιστήμη μαζί μὲ τὸ νοῦ ἀποτελοῦσαν τὴν οὐσία τῆς νόησης. Ὁ Θεὸς ἔβαλε στὸν ἄνθρωπο τὴν ἐπιθυμία νὰ γνωρίσει τὸν κόσμον καὶ τὸν ἰκάνωσε νὰ παρατηρεῖ, νὰ σκέπτεται καὶ νὰ δημιουργεῖ τὴν ἐπιστήμη. Στὴν ἔξοδο λα' 3 καὶ λε' 31 διαβάζουμε: «...καὶ ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον, σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονῆσαι...». Δηλαδή καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν μὲ θεῖο πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστή-

μης, ὥστε νὰ σκέπτεται ὀρθὰ γιὰ κάθε ἔργο ποὺ θὰ ἀναλάθει καὶ νὰ εἶναι ἰκανὸς ἀρχιτέκτων. «Αὐτὸς ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης» (Βαρουχ γ' 37).

Στὴ Σοφία Σειράχ λθ' 7 γράφεται «αὐτὸς κατευθυνεῖ βουλὴν αὐτοῦ καὶ ἐπιστήμην...» δηλαδή ὁ Θεὸς θὰ κατευθύνει σὲ ὀρθὲς ἀποφάσεις καὶ στὴν ἐπιστήμη. Τὴν ἔφεση γιὰ γνώση, ἔρευνα καὶ δημιουργία ἔβαλε ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ τονίζεται στὴ Σοφία Σειράχ πάλι ιζ' 7, 11, «ἐπιστήμην συνέσεως ἐνέπλησεν αὐτοῦς... Προσέθηκεν αὐτοῖς ἐπιστήμην...». Δηλαδή τοὺς ἐγέμισε μὲ γνώση συνέσεως... ἐπρόσθεσε σ' αὐτοὺς ἐπιστήμη.

Ἄλλοῦ πάλι διαβάζουμε «...ὁ Κύριος ἐστὶν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην» (Ἰώβ κα' 22), «ἄκουσον μου, τέκνον, καὶ μάθε ἐπιστήμην» (Σοφ. Σειράχ ιστ' 24). Ἡ Ἀγία Γραφή μᾶς τονίζει ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ποὺ διδάσκει τὴν ἐπιστήμη καὶ συμβουλεύει τὸν ἄνθρωπο νὰ μάθει καὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν Ἐπιστήμη. Γιὰ τὸ μέσον μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν Ἐπιστήμη, τὸ μυαλό, εἶναι δημιουργημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀλήθεια πάλι τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἀντλεῖ τὴν ἔμπνευσή του καὶ ἀνακαλύπτει τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός. Ἀκόμη τονίζεται πάλι «...ὅτι αὐτὸς καὶ τῆς σοφίας ὁδηγός ἐστι, καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής· ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν πᾶσα τε φρόνησις καὶ ἐργατειῶν ἐπιστήμη» (Σοφ. Σολωμ. ζ' 15, 16). Ἄλλοῦ πάλι ἡ Ἀγία Γραφή ἐκφράζεται μὲ οἶκτον γιὰ τὸ ἔθνος ποὺ καταφρονεῖ τὴ γνώση καὶ τὴν ἐπιστήμη. «Ἐνα τέτοιο ἔθνος ἔχει χάσει τὸ λογικὸ του καὶ δὲν ξέρει τί κάνει «ὅτι ἔθνος ἀπολωλεκὸς βουλὴν ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἐπιστήμη» (Δευτερ. λθ' 28). Δηλαδή τὸ ἔθνος ποὺ ἔχει χάσει τὴν ὀρθὴ σκέψη δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἐπιστήμη. Στὴν Ἀγία Γραφή τονίζεται ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἐκτίμηση γιὰ τὸν ἀσχολούμενον σοβαρὰ μὲ τὴν γνώση τοῦ ἐπιστήμονος. «Πτωχὸς δοξάζεται δι' ἐ-

πιστήμην αὐτοῦ, καὶ πλούσιος δοξάζεται διὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ» (Σοφ. Σειρ. ι' 30). Ἰδιαίτερα ἐπαινεῖται τὸ ἔργον τοῦ ἱατροῦ «Ἐπιστήμη Ἱατροῦ ἀνωψώσει κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἔναντι μεγιστάνων θαυμασθήσεται» (Σοφ. Σειρ. λη' 3).

Ἡ Ἁγ. Γραφή γενικὰ ἐπαινεῖ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν τοποθετεῖ πολὺ ψηλὰ «οὐ σταθήσεται ἀργύριον ἀντάλλαγμα αὐτῆς (τῆς Ἐπιστήμης)... Οὐκ ἰσωθήσεται αὐτῇ χρυσίον...» (Ἰώβ κη' 15, 17). Δηλαδή τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ σὲ ἀντιτάθμισμα τῆς Ἐπιστήμης... δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ αὐτὴ μὲ τὸ χρυσάφι.

Στὴν Ἁγία Γραφή γίνεται διάκριση μεταξὺ σοφίας καὶ Ἐπιστήμης καὶ τονίζεται ἡ συνεργασία τῆς σοφίας καὶ τῆς συνέσεως μὲ τὴν ἐπιστήμη. «Ἐν πολλῷ χρόνῳ σοφία, ἐν δὲ πολλῷ βίῳ ἐπιστήμη, παρ' αὐτῷ σοφία καὶ δύνα-

μις, αὐτῷ βουλή καὶ σύνεσις» (Ἰώβ ιθ' 12, 13). Δηλαδή ἡ σοφία μὲ πολὺ χρόνο ἀποκτᾶται καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν πείρα πολλῶν ἐτῶν γίνεται κτῆμα. Στὸ Θεὸ ὑπάρχει ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμη, σ' αὐτὸν ἡ πλήρης καὶ τελεία σύνεσις. Καὶ «λόγον σοφὸν ἐὰν ἀκούσῃ ἐπιστήμων, αἰνέσει αὐτὸν καὶ ἐπ' αὐτὸν προσθήσει» (Σοφ. Σειρ. κα' 15). Δηλαδή ὁ ἐπιστήμων, ὅταν ἀκούσει σοφὸ λόγον θὰ τὸν ἐπαινέσει καὶ πάνω σ' αὐτὸν θὰ προσθέσει κάποιον ἄλλο.

Γίνεται ἀκόμη λόγος γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐπιστήμης «καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ» (Σοφ. Σειρ. λη' 6). Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἐπιστήμη, ὥστε νὰ δοξάζεται μὲ τὰ θαυμαστά του ἔργα.

ΓΕΩΡΓ. ΜΑΥΡΙΚΑΚΗΣ

ΨΥΧΕΣ ΑΝΑΠΗΡΕΣ

Περπατᾶμε μέσα στὴ μεγάλη νύχτα
ἄλλοτε μὲ πόλεμο, ἄλλοτε μὲ εἰρήνη.
Ποῦ πηγαίνουμε
ἀφοῦ δὲν ἐρχόμαστε σὲ Σένα;
Ψυχές ἀνάπηρες
τίς πιδὸ πολλές φορές ἀπὸ παιδικές ἀμαρτίες
ἀπὸ σφάλματα παιδικὰ
ποῦ μᾶς συνοδεύουν μέχρι τὸ θάνατο!
Στὰ λόγια μας, στὶς πράξεις μας, ἡ σφραγίδα τους.
Τάχα
φταῖνε μονάχα οἱ ἄλλοι
ποῦ μᾶς ἔκλεισαν τὸ δρόμο,
ποῦ μᾶς μίλησαν γιὰ εὐτυχία
μονάχα πάνω στὴ γῆ
εἰρωνευόμενοι τὴ μοναδικὴ ἐλπίδα;

Ν. Β. ΚΑΜΒΥΣΗΣ

Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Χαρακτηριστικά σημεία.

Τò περυσινό παιδί, πού ένεφάνιζεν ά-
κόμη όλα τὰ στοιχεία τής παιδικότητας,
άλλαξε. Αιφνιδίως, με δέος πολλάκις, άρ-
χίζομε νά άντιλαμβανόμεθα μία ραγδαία
και άλλοτε ήρεμότερη εξέλιξη στη σωματι-
κή του διάπλαση, αλλά και στην ψυχική
και τή διανοητική.

Μετακίπτοντας από έκπλήξεως σέ έκπλη-
ξη δέν ήμπορούμε νά έννοήσωμε πώς τò
παιδί πού έγνωρίζαμε μετεβλήθη κατ' αυ-
τόν τόν τρόπο. Έναλλαγές σοβαρότητος και
άνδρσπρεπειάς με μερικά άπελπιστικά
«παιδιαρίσματα». Διακυμάνσεις μεταξύ τής
ώριμότερης, τής πλέον φιλοσοφημένης, θά
έλεγε κανείς, σκέψεως, και διανοητικών
τολμημάτων, φανταστικών, τυχοδιωκτικών
ταξειδίων στα πέρατα τής γής, ίσως και
στη σελήνη. Στιγμές άπελπιστικής αυτενα-
σχόλησεως μέχρις άφαιρέσεων και στιγμές
ταχειάς συλλογιστικής δραστηριότητας.
Στιγμές ακόμη ύπέροτατης και άνεξήγητης
εύσυγκινησίας. Τί νά συμβαίνει επί τέλους;
«Τί έπαθε αυτό τò παιδί;» διερωτώμεθα.
Και μέσα στην άκατανοησία, όχι δέ, σπα-
νίως, και τόν έκνευρισμό μας, λησμονούμεν
ότι τò παιδί αυτό έφθασε στα 12-16 χρό-
νια του, λησμονούμεν, ότι αρχίζει ή περιό-
δος τής έφηβείας του και ακόμη χειρότερα,
λησμονούμεν ότι και ήμεεις κάποτε έπερά-
σαμε τις δυσκολίες και τις ψυχολογικές
άναστατώσεις τής ήλικίας αυτής.

Και όμως, καθήκον μας έπιτακτικό εί-
ναι νά δείξωμεν ένδιαφέρον από πάσης
άπόψεως για τήν ψυχή τού έφήβου μας.

Η νεανική ψυχολογία, γράφει ο Μ.
Debesse, παρέχει μόνον, για τήν κρίση
τής έφηβικής ήλικίας, τμηματικές ένδείξεις
ή έρμηνεύεις συστηματικές, αλλά βραχείες.
Πρέπει νά άφοσιωθεί κανείς στο νά μελετή-
ση τò φαινόμενον αυτό καθ' έαυτό, νά πε-
ριγράψη τις μορφές του, νά αναλύση τὰ

στοιχεία του και νά καταμετρήση τή σπου-
δαιότητα πού έχει για τή ζωή τού άτομου.

Τώρα αρχίζει ή κρίσιμη έποχή για τή
θεμελίωση τής προσωπικότητας τού νέου,
για τήν ψυχική και κοινωνική του εξέ-
λιξη. Βεβαίως οι άρχικες πρώτες κατα-
βολές θά πρέπει νά έχουν ήδη τεθή. "Ας
μη λησμονήται ότι ή βρεφική ήλικία και
ή προσχολική περίοδος, τὰ πρώτα 5 χρόνια
τής ζωής τού παιδιού, είναι ο σκελετός
τής μελλοντικής του εξέλιξεως.

Αυτό όμως δέν έμποδίζει τήν έφηβεία
από τού νά κατέχη τή διαμορφωτική εκεί-
νη δύναμη, πού όταν πλουτισθή με τήν
άπαραίτητο στοργή, γνώση, έπιμέλεια και
σύνεση, θά ήμπορέση νά έπιτύχη άποτελέ-
σματα λαμπρά και νά παίξη τόν άποφασι-
στικό, θετικό, ρόλο της στη διαμόρφωση
τής προσωπικότητας τού νέου.

Η ψυχολογία τής έφηβικής ήλικίας
άποτελεί όχι μόνον ένα ιδιαίτερο κλάδο
τής έπιστήμης τής ψυχολογίας, αλλά και
ένα πεδίο έπιστημονικής έρεύνης. "Οχι
σπάνια ξεφεύγει από τήν άρμοδιότητα τής
ψυχολογίας τού παιδιού, καθώς και τού
ενηλικίου. Τά άναρίθμητα ψυχολογικά προ-
βλήματα πού, κατά κανόνα, εμφανίζει ή
έφηβεία λόγω τής ιδιαίτερης ψυχικής κα-
ταστάσεως τού έφήβου, ζητούν για τόν
ίδιο πάλιν λόγο, ειδικόν προσανατολισμόν.

Ο Heinz Remplein περιγράφει λεπτο-
μερώς τὰ στάδια και τις μορφές τής παι-
δικής και νεανικής εξέλιξεως μέχρι τής
ώριμότητας, αναπτύσσοντας τήν έννοια τής
ψυχικής άνελίξεως τού παιδιού και τού
νέου από άπόψεως νοητικής, συναισθηματι-
κής και συμπεριφορής. Θεωρεί δέ ως έπι-
τυχία άνελίξεως τής έφηβείας τήν ύποτα-
γή και τήν κυριαρχία τών επί μέρους λει-
τουργιών στο κέντρο τής «προσωπικής ά-
ξιας». Ο δέ Μ. Tramer, ψυχίατρος τής
παιδικής ήλικίας (τού συμβουλευτικού
σταθμού «Gottself - Haus» τής Βέρνης)
έπιμένει στην ιδιαίτερη σπουδαιότητα, κατά

τὴν ἐξέλιξη τῆς νεανικῆς ἡλικίας, τοῦ περιβάλλοντος, τόσον τοῦ οἰκογενειακοῦ ὅσον καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, καὶ περιγράφει τὴν ἰδιαίτερη προσπάθεια τοῦ νέου νὰ «κατανοήσῃ τὸν ἑαυτὸν του».

Ἄν ὁ κόσμος τοῦ ἐφήβου, μᾶς εἶναι ἀκόμη συνήθως ἕνας κόσμος ἀγνωστος καὶ ἀκατανόητος ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ὀφείλομε νὰ προσπαθῶμε μὲ τὴν προσηνῆ στάση μας, μὲ τὴν ἠρεμία μας, μὲ τὴν εὐνοιά μας, καθὼς καὶ μὲ τὴ σταθερότητά μας νὰ τὸν πλησιάσωμε, ὄχι γιὰ νὰ τὸν κρίνωμε καὶ νὰ τὸν καταδικάσωμε, ἀλλὰ γιὰ νὰ προσπαθῶμε νὰ τὸν καταλάβωμε. Ἡ συναισθηματικότης τοῦ ἐφήβου ἤμπορεῖ ἴσως ν' ἀποτελέσῃ τὸ κλειδί πού θὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὴν θύρα πολλῶν μυστηρίων.

Αὕτῃ ἡ προσπάθεια — συνήθως γιγαντιαία καὶ κάποτε ἀπελπισμένη — πού ὁ ἐφηβος κάμνει γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνθρώπινη αὐτονομία, γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὴν ἐλευθερία ὑπάρξεως, εἶναι ἀπειρώς σεβαστή. Ὅφειλομε νὰ κατανοήσωμε, νὰ σεβασθοῦμε καὶ τέλος νὰ ἀγαπήσωμε τὴς ἐκδηλώσεις, πού, γιὰ κείνον πού ἤμπορεῖ νὰ τὴς διακρίνῃ, εἶναι ἡ ἀδέξιες ἀναζητήσεις ἐκ μέρους τοῦ νέου ἢ ὑποσυνείδητες ἐφέσεις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἔρευνα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἐφήβου μᾶς κάμνει νὰ ἀντιμετωπίζωμε ὅλα τὰ ψυχικὰ προβλήματα πού τὸν ἀφοροῦν καὶ νὰ τὸν βοηθήσωμε νὰ ἐπιτύχῃ τὸν καλὸ προσανατολισμὸ πρὸς τὸν βασικὸ σκοπὸ, πού θεωρεῖται σήμερα μία τεράστια ἐπιτυχία στὴ συμβολὴ τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης: πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀποδόσεως τοῦ maximum τῶν δυνάμεων του γιὰ νὰ ἐκκληρώσῃ τὴν ἀποστολή του.

Πῶς θὰ κατορθωθῇ ὁμως αὐτό; Ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δική του θέση στὴ ζωῆ. Ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δική του ὑπόστασι, τὴ δική του ἱστορία, καὶ θὰ ἀκολουθήσῃ τὴ δική του πορεία μὲ τὰ δικά του βήματα, μὲ τὰ μέσα πού διαθέτει αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὸν δικό του ὀργανισμὸ ἀκόμη.

Ἄν δὲν τὸν βοηθήσωμε στὰ μέτρα του, τότε ὑποπίπτομε σὲ σφάλματα ἀγωγῆς, τὰ ὅποια μαρτυροῦν ἔλλειψη γνώσεως καὶ ἀγάπης.

Προεφηβικὴ ἡλικία.

Ἡ προεφηβία εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὀργανισμὸς ἐγκαταλείπει τὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ εἰσέρχεται στὴν ἐφηβεία. Δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλῃ ἡ διάκρισις τοῦ προσταδίου αὐτοῦ τῆς ἐφηβείας.

Κατὰ τὴ φυσιολογικὴ προεφηβικὴ ἡλικία ἀρχίζει ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὴν ἡβη, νέα ὀρμὴ ἀναπτύξεως τῶν ἀκρῶν, αὔξησις ὕψους καὶ βάρους πού συνοδεύεται ἀπὸ μεταβολὰς στὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀδένων, τῶν γεννητικῶν καὶ τῶν ἄλλων, προετοιμάζει ἕναν ἄρτιο σωματικὸν ὀργανισμὸ, γιὰ νὰ κατοικήσῃ αὐτὸν ἕνας ἄρτιος ψυχικὸς ὀργανισμὸς. Ἡ κακὴ ἀνάπτυξις καὶ λειτουργία τῶν ἀδένων ἤμπορεῖ νὰ φέρῃ πολλὰς καταστροφὰς καὶ στὴν ψυχικὴ ζωῆ. Ἄν αὐτοὶ ὑποστοῦν θλάβες δὲν ὑπάρχει πλέον πλήρῃς ἀντίληψις τοῦ κόσμου. Βεβαίως, αὐτοὶ δὲν ἔχουν τὸν βασικὸν αἰτιώδη ρόλο πού τοὺς ἀποδίδεται κάποτε σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ δημιουργία τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου, ἀν καί, καθὼς ἐλέχθη, ὅπου διαταράσσεται ἡ ἐπίδρασίς τους, θὰ ἔχωμεν ἕναν ὀργανισμὸ μειωμένον. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκεῖνη, πού ὅλα αὐτὰ τὰ οἰκοδομικὰ ἔλικια θὰ τὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της καὶ θὰ δίδῃ κατεῦθυνση πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἡ καρδιά καὶ οἱ πνεύμονες καλοῦνται νὰ τροφοδοτήσῃν τὸ σῶμα, πού διαρκῶς μεγαλώνει, καὶ νὰ προσαρμωθοῦν, ἄλλοτε καλῶς καὶ ἄλλοτε ὄχι, ὁπότε ὁ κίνδυνος τῆς υγείας καὶ τῆς ὑπερκοπιώσεως εἶναι μέγανος.

Εἶναι πολὺ σημαντικὸς ὁ ρόλος τῆς προεφηβείας, ἐφ' ὅσον προσανατολίζει τὸ φῦλον, τὴ συνείδησι, τὸν ψυχικὸ καὶ συναισθηματικὸν κόσμον τοῦ παιδιοῦ καὶ προετοιμάζει γιὰ τὴν ἐφηβεία. Εἶναι περίοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λογικὴ ἀρχίζει νὰ ἐνεργῇ σὲ μεγαλύτερον βαθμὸ, ἡ κρίσις νὰ δρα. Ἡ σεξουαλικὴ ζωῆ εὐρίσκεται ἀκόμη σὲ σχετικὴ ἀδράνεια. Ἡ παρακολούθησις τοῦ προεφήβου ἐκ μέρους τοῦ περιβάλλοντός του εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς κινδύνους πού τὸν περιβάλλουν, καὶ νὰ δη-

μιουργηθῆ μία κατάσταση διανοητική και ἠθική, ἱκανὴ νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ φθάσῃ ὁμαλῶς στὴν ἐφηβεία.

Διάκριση ἐφηβείας καὶ ἡθης.

Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμε τοὺς ὄρους «ἐφηβεία» καὶ «ἡθης». Ἡ ἡθης εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀναπτύξεως, πού παρουσιάζεται ἀποτόμως μὲ διάφορες βιολογικὲς ἀλλαγές καὶ περατοῦνται μὲ τὴν πλήρη ἀνθρώπινη ἀνάπτυξη. Εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος ἕνα φυσιολογικὸ καὶ ὁρμονικὸ, ἂν θέλετε, φαινόμενο.

Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸν διαχωρισμὸ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν σταδίων θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπίδραση δύο σημαντικῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι στὴν παιδικὴ ἡλικία εὐρίσκονται συνυφασμένοι μὲ τὸν ὅλον ὄργανισμό, διότι δὲν ἔχει γίνεи ἀκόμη ἡ διάκριση καὶ ἀνάπτυξη, ἐνῶ στὴν προεφηβικὴ καὶ ἐφηβικὴ περίοδο ἀναπτύσσονται χωριστά. Οἱ βιολόγοι παραδέχονται ὅτι οἱ παράγοντες αὐτοὶ soma καὶ germen εἶναι ὁ μὲν πρῶτος ἡ ὕλη καὶ θνητὴ ἔκφραση τῆς ζωῆς (σῶμα), ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ δεύτερος εἶναι ἐκεῖνος πού συντελεῖ στὴ διατήρηση τῆς ζωῆς (σπέρμα) καὶ ὁ ὁποῖος πιστεύεται γι' αὐτὸ, ἀπὸ μερικοὺς, «ἀθάνατος». Στὴν ἀνάπτυξη τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων συντελοῦν πολὺ οἱ ἔσω ἐκκρίσεις. Οἱ ἐνδοκρινεῖς ἀδένες παίζουσι σημαντικό ρόλο κατὰ τὴν προεφηβεία. Οἱ ὁρμόνες καὶ ἡ κακὴ λειτουργία τους ἢμπορεῖ νὰ προξενήσουν ἀνόμαλη ἐξέλιξη τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως, ὁ δὲ ἐνδοκρινικὸς μηχανισμὸς εὐρίσκεται σὲ μεγάλη συνοχὴ μὲ τὸ νευρικὸ σύστημα.

Ὁ χρόνος τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος σὲ ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη, πάντως, πολὺ γενικὰ, ἐκτείνεται στὰ ἀγῶνα ἀπὸ τὰ 12χρόνια ἕως τὰ 16.

Ὁ Terman ὑποστηρίζει ὅτι τὰ ἐξυπνότερα, θὰ προσθέσωμεν δέ, καὶ τὰ ὑγιέστερα παιδιά, φθάνουν στὴν ἡθης ἐνωρίτερον ἀπὸ τὰ καθυστερημένα διανοητικῶς, στὰ ὁποῖα ἢμπορεῖ νὰ σημειωθῆ καθυστέρηση κατὰ πολλὰ χρόνια. Κατὰ τὴν ἡθης γίνονται ὁριστικὰ πλέον θήματα πρὸς τὴ γενετήσια ἀνάπτυξη, μὲ τὴ συμπλήρωση τῆς λειτουργίας τῶν γεννητικῶν ἀδένων, τῶν

ἐκκρίσεών των καὶ τὴν καθόλου ἀλληλεπίδραση τοῦ ὁρμονικοῦ συστήματος καθὼς καὶ τοῦ νευροφυτικοῦ.

Ἐνδειξη τῆς ἡθης εἶναι ἡ ἀλλαγὴ μεγέθους, βάρους, ὕψους καὶ σχήματος. Ὡριμασμένα δὲ μέλη τοῦ σώματος, ὅπως τὰ χέρια, τὰ πόδια, ἡ μύτη, μεγαλώνουν κάποτε δυσαναλόγως κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν.

Ἡ ἐφηβεία πάλιν ἀρχίζει μὲ τὴν ἡθης καὶ προχωρεῖ βαθμιαίως μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐνηλικιώσεως. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ ἡθης εἶναι βιολογικὸ γεγονός, ἡ ἐφηβεία εἶναι ἕνα πλῆρες ψυχολογικὸ γεγονός καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ μελετᾶται. Πλείστα εἶναι τὰ κύρια καὶ τὰ δευτερεύοντα χαρακτηριστικὰ τῆς. Διάφοροι συγγραφεῖς διακρίνουν σ' αὐτὴν τὰ τρία ἀκόλουθα στάδια:

1. Τὸ ἀρχικὸν ἢ τῆς «ζυμώσεως». Αὐτὸ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 12ον ἕως τὸ 14ον ἔτος. Κατὰ τὴ διάρκειά του οἱ ἀναμνήσεις καὶ τὰ ὁρμήφυντα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀναμειγμένα μὲ τὶς ἀναλαμπές τῆς ἐνηλικίου ἀνεξαρτησίας καὶ συλλογιστικῆς δυνάμεως, προσαρμύζονται βαθμηδὸν γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ ὁργανωθοῦν καλύτερα κατὰ τὴν ἐπομένη περίοδο. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ρομαντικῆς φιλίας, τῶν συναισθηματικῶν ἐπεισοδίων, τῆς ἀφοσιώσεως σὲ συμμαθητὲς ἢ διδασκάλους. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ἐφηβοὶ ἐκλέγον τὸς φίλους τῶν ἢ σχηματίζουσι ομάδες. Γίνεται, ὅπως λέγει ὁ W. Hoffmann, ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῆς αὐτονομίου καὶ ἐτερονομίου φύσεως, ὁ ἀγὼν τῆς αὐξήσεως τοῦ ἰδίου αὐτονομίου κόσμου.

2. Τὸ μεσαῖον, τῆς «κρίσεως», ἀπὸ τὰ 15 ἕως τὰ 17 ἔτη κατὰ τὸ ὁποῖον ζητοῦν νέες γνωριμίες γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὴν νέα προσωπικότητα πού ἀνεκάλυψαν στὸν ἑαυτὸν τοὺς. Τότε ἐνδιαφερόνται γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους. Εἶναι στάδιον ἀναδιοργανώσεως καὶ ἀνακατατάξεως. Ὁ Heinz Rempelin περιγράφει, ἔπειτα ἀπὸ μακρὰς παρατηρήσεις, τὴν ἀνάπτυξη κατὰ τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, τῆς ἰδίας προβολῆς στὴ ζωὴ, τῆς ἰδίας ἀντιλήψεως τῶν αἰσθημάτων καὶ βιώσεως τῆς τιμιότητος καὶ τῶν ἀξιών τῆς ζωῆς γενικῶς, τὶς ὁποῖες ψηλαφίζει ὁ ἐφηβὸς γιὰ νὰ τὶς κατακτήσῃ. Εἶναι μεγάλο θαῦμα στὴν ἰστο-

ρία του ανθρώπου, συνεχίζει ο Remplein, όταν ανακαλύπτει τις αξίες και τις κατακτά με μία συνεπή πλέον γραμμή στη ζωή του.

3. Η ανοικοδομητική περίοδος, από τα 17 περίπου έτη έως τα 21-22, ή περίοδος της προσαρμογής στην ενήλικη ζωή, είναι ή εποχή κατά την οποία με τη σφύρα, καλή άγωγή των γονέων, επιτυγχάνεται ή ομαλή ανεξαρτησία πλέον και ή ενήλικη θεώρηση, πράγμα που αν καθυστερήσει, θα δυσκολεύσει ασφαλώς την μετέπειτα τακτοποίηση της ζωής των.

Είναι ακόμη ή εποχή της ανοικοδομήσεως μιᾶς φιλοσοφίας της ζωής. Αυτό δεν γίνεται χωρίς διανοητική και συναισθηματική υπερένταση. Συχνά οι συγκρούσεις αυτές λύνονται και πέραν των 25 ετών του νέου. Όλοι οι συγγραφείς συμφωνούν ότι ή τρίτη φάση συνοδεύεται με την προσπάθεια έναρμονίσεως στη συνόλη πραγματικότητα της ζωής, χάριν της οποίας κινητοποιούνται οι δυνάμεις για τον καθορισμό του ιδεώδους, της ιδεώδους εικόνας και του σχεδίου της ζωής, καθ' ό αφεύκτως θα συναντήσουν την κοσμοθεωρία της ζωής τους. 'Απ' αυτό δημιουργείται ή ελπίδα ότι ο νέος θα παίξει έναν ιδιαίτερο ρόλο στη ζωή και θα μεταβή από τὸ παιδί στο πρόσωπο (persona), όπου με τὴ δική του εσωτερική δύναμη θα καταστήσει τις αντικειμενικές ιδέες και τους κανόνες της βιώσεως δικό του περιεχόμενο.

Αὐτή ή εσωτερική συνάντηση είναι, κατά τὸν καθηγητή Paul Haberin, οὐσιώδης για τὴν άγωγή του νέου και θα γίνη ὀπωσδήποτε, είτε με θέση είτε με ἄρνηση. Εἴτε θα δεχθῆ τὸν «ἀγῶνα τοῦ καλοῦ», και τὴν πίστη συνεπῶς, ὁ νέος, εἴτε θα δεχθῆ τὴν ἄρνηση, τὴν ὀποία θα ὀνομάσει «ἀπιστία». Τὸ φαινόμενο ψυχολογικῶς είναι τὸ ἴδιο, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ἐφ' ὅσον παραμένει ἀτακτοποιητό, είναι ή πηγή τῶν μετέπειτα συγκρούσεων τῆς ὄριμης ἡλικίας. Ἔργον τῆς άγωγῆς είναι νὰ βοηθήσει τὸν ἄνθρωπο νὰ ζήσει πλήρως τὴ ζωὴ διὰ τῆς ὑπάρξεώς του.

Τὸ ὅτι ὁμως θα φθάσουν οἱ ἐφηβοί, ὅπως συμβαίνει κατά τὸ πλείστον, σὲ μία σχετική ἁρμονία, δὲν σημαίνει ὅτι θα βασιλεύη ἐφεξῆς διαρκῶς εἰρήνη εσωτερική,

διότι ή πρόοδος στη ζωή θα χρειάζεται πάντοτε συνεχῆ ἀναπροσαρμογή. 'Αλλ' οἱ ἰδιαίτερος δυσχερεῖς συγκρούσεις τῆς ἐφηβείας θα εὔρουν τὴν εὐτυχή λύση τους.

Ὁ George Stevenson, διευθυντής τοῦ ἐθνικοῦ συμβουλίου για τὴν ψυχική ὑγιεινὴ στη Ν. Ἦρκη, γράφοντας για τὰ προβλήματα τῆς ψυχικῆς ὑγιεινῆς πὸν ἀναφέρονται στη σύγχρονη νεότητα, ἐφιστᾷ τὴν προσοχή στὰ ἐξῆς σημεία:

1. Ἡ νεότης ἐνδέχεται νὰ μὴν εἶναι θεβαία για τὴν ἀξία της.

2. Ἡ νεότης ἐνδέχεται νὰ ἀγνοῆ τὴν πλήρη ἀξία ἐνὸς ἐπαγγελματικοῦ σκοποῦ.

3. Ἐνδέχεται νὰ καταλήξει σὲ ἐνηλικίωση «νευρωτική».

4. Ἡ γενετήσια λειτουργία τῶν νέων δὲν ρυθμίζεται οὔτε καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν πολιτισμό μας.

5. Οἱ νέοι ἀντιμετωπίζουν μία καθυστερημένη χειραφεσία, χωρίς πρόγραμμα ἰσορροπήσεως τῆς καθυστερήσεως αὐτῆς.

6. Ἡ νεότης δὲν ἀναπτύσσεται με τρόπο πὸν νὰ εἶναι ἐπιδεκτική διαφοροποιήσεως στη ζωή.

7. Ἡ νεότης πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται με διαρκῶς μεγαλύτερες προσαρμογές πρὸς τὴν ταχέως προαγόμενη ἐπιστήμη.

8. Ἡ νεότης χρειάζεται «χάρτες» (γεωγραφικούς) τοῦ κόσμου, τῆς θεωρίας και τῆς πράξεως, για τὸν ἐπαγγελματικὸ και φιλοσοφικὸ προσανατολισμό της.

9. Ἡ νεότης και οἱ ὀηγοί της δὲν ἐννοοῦν τοὺς ἐφηβικοὺς περιορισμούς.

Και συνεχίζει ὁ Stevenson ἀπὸ τὴν κλινική παρακολούθηση τῆς νεότητος:

«Εἰδικῆς ὑποδείξεις εἶναι δύσκολο νὰ δοθοῦν πολλές, διότι θα ἦταν λάθος νὰ νομισθῆ ὅτι θα ἀνταποκρίνοντο σὲ ὅλες τις ποικίλες περιπτώσεις. Ἐν τούτοις μερικῆς ἀρχῆς θα εἶχαν ἀξία ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς:

1) Οἱ ἀσχολούμενοι με τὰ προβλήματα τῆς νεότητος, ὀποιαδήποτε και ἂν εἶναι ή εἰδικότης τους, ἡμποροῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν ἐν μέρει μόνον στὸ ἔργο τους. Μόνον σὲ συνεργασία με ἐκείνους πὸν ἀσχολοῦνται με τις ὑπόλοιπες πλευρές του λ.χ. κοινωνική ὑγιεινή, ἰατρική, τὴν Ἐκκλησία κλπ. θα ἔχουν πλήρη ἐποπτεία αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Διαφορετικὰ θα εἶναι μονόπλευρο, ἐλλιπές.

2) Μία προσπάθεια ψυχικής υγιεινής, είτε ως καθοδήγηση είτε ως κλινική παρακολούθηση, ενομίζετο άλλοτε, ότι θα καθίσει περιττή την εθύνη του διδασκάλου. Η αποψίλωση του διδασκαλικού λειτουργήματος που καταλήγει στο να σταματήσουν οι καλές οδηγίες, είναι μία κακώς έννοια η έξυπνη αντιμετώπιση προς την νεότητα.

3) Οι ασχολούμενοι με τα προβλήματα της νεότητας συχνά τείνουν στο να περιορίζουν τις προσπάθειές τους στη λύση των άμεσων προβλημάτων. Αυτό επιβάλλεται πολλές φορές από την ανάγκη. Έν τούτοις, εάν έδιδετο ολίγος χρόνος για τις ανώτερες αξίες, ίσως θα αξίζε τον κόπο να δοθεί προσοχή σε άλλα σημεία κάθε ειδικής περιπτώσεως.

Τί είδους φαινόμενο είναι η κρίση.

Η εφηβεία δεν συνίσταται μόνο στις βιολογικές (σωματικές) μεταβολές της ηλικίας. Είναι μία δραματική ηλικία με τις αντιφατικές τάσεις μέσα στην ψυχή του εφήβου, με τη γενική αναστάτωση, αλλά και με την αναδημιουργία που συντελείται σ' αυτήν. Έχαρακτήρισαν την περίοδο αυτή σαν μία κρίση στην εξέλιξη του ψυχικού οργανισμού. Δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε την κρίση αυτή σαν ένα ψυχοπαθολογικό γεγονός. Πρέπει να έχουμε υπ' όψη ότι η λέξη «κρίση» χρησιμοποιείται εδώ με την έννοια ενός έντελως φυσιολογικού φαινομένου και δεν έχει τίποτε το κοινό με την «κρίση» των ψυχοπαθολογικών φαινομένων. Η κρίση της εφηβικής ηλικίας κατά τον Debessé σε συσχετισμό με την κατάσταση του οργανισμού παρέχει τα εξής συμπεράσματα:

1. "Ότι αναπτύσσεται σε όλους τους υγιείς οργανισμούς γενικώς, άλλ' ότι μία πρόωγη ανάπτυξη ή οποιοσδήποτε άλλος λόγος δυνατών να δημιουργήσει κατάσταση μικρότερης άνοχης.

2. "Ότι η κρίση δυνατών να παρουσιάσει νοσηρές μορφές που είναι πολύ δύσκολο να διακριθούν κανείς από τις κανονικές και που καταλήγουν σε ψυχικές διαταραχές, λιγότερο ή περισσότερο βαρείας μορφής.

Η εφηβική ηλικία είναι μία από τις περιόδους, κατά τις οποίες μεταβαίνουμε από ένα στάδιο ζωής σε άλλο. Διαφέρει από

τις άλλες κατά το ότι είναι ένας σημαντικώς ασυνήθης συνδυασμός φυσιολογικών, σεξουαλικών, κοινωνικών, οικονομικών, ψυχολογικών και θρησκευτικών αντιδράσεων και εμπειριών. Λόγω δε της ποικιλομορφίας των παραγόντων αυτών, ακόμη και της διαφορετικής χρονικής των εμφανίσεως, τονίζεται η ανάγκη να μη γίνονται γενικεύσεις από τους παιδαγωγούς, αλλά να λαμβάνεται πολύ υπ' όψη το υποκειμενικό στοιχείο.

Η κρίση για την οποία τώρα πρόκειται, αποτελεί ένα δημιουργικό φαινόμενο, διότι με αυτή την κρίση συντελείται ο αγών για την ολοκλήρωση και ένοποιηση της προσωπικότητας, με τις ποικίλες προσαρμογές που καλείται κατά την περίοδο αυτή να επιτελέσει. Ακόμη περισσότερο θα μπορούσε να λεχθή ότι, ακριβώς, το μη φυσιολογικόν είναι να μην περάσει ο έφηβος τέτοια κρίση. Πολλοί μάλιστα νεώτεροι παιδαγωγοί διατείνονται, ότι με την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση, η δυσκολία της εφηβείας δεν θα προσβλέπεται σαν κάτι μοιραίο.

Από το άλλο μέρος όμως πρέπει να έχουμε υπ' όψη, ότι άλλο είναι το να αντιμετωπίσουμε αυτή την κρίση και άλλο να την ένθαυρούμε και να την παρατείνουμε χρονικώς. Η κρίση έχει τα χρονικά της όρια, που δεν πρέπει να υπερβή. Είναι ένα στάδιο φυσιολογικό, αλλά στάδιο κρίσιμο και προσωρινό και σαν τέτοιο πρέπει να αντιπεπωπισθή.

Η αποφασιστική επίδραση της ηλικίας αυτής σε όλη τη μετέπειτα ζωή του νέου, καθώς και η ένταση των συναισθηματικών του παρορμήσεων, που κάποτε απειλούν να αποβούν συντριπτικές, δικαιώνουν ακόμη περισσότερο τον όρισμό της περιόδου αυτής.

Η μεταβολή που έπέρχεται μέσα στην ψυχή του νέου ανθρώπου, που παύει να είναι παιδί και γίνεται έφηβος, αφορά ολόκληρη την ψυχική σφαίρα και ακολουθείται από μεγάλη αλλαγή, τόσο στην εσωτερική ζωή, όσο και στην έξωτερική συμπεριφορά του ατόμου.

A. A. A.

Ἐπίκαιρα

«ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ» — ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ. — ΚΑΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Με πολύ επιτυχημένο τρόπο γιώρτασε ἡ «Χριστιανική Ἐνωσι Ἐπιστημόνων» τή συμπλήρωσι τῶν πρώτων πενήντα χρόνων (1938-1988) τῆς ζωῆς τῆς: Μ᾽ ἕνα συνέδριο, ὅπου ἐξετάσθησαν οἱ σύγχρονες ἐπιστημονικές ἐξελίξεις σέ ἀναφορά μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ὡς τώρα ἱστορία τοῦ Χριστιανικοῦ αὐτοῦ Σωματείου ἔχει παρουσιασθῆ, συνοπτικά θέβαια, στίς σελίδες τῶν «Ἀκτίνων». Ἐκεῖνο πού χρειάζοταν τώρα, ἦταν μιὰ καινούργια προσφορά ἔργου, στή συνέχεια καὶ ἀντάξια τῶν ἄλλων πού προηγήθηκαν — καὶ τέτοια ἦταν, πραγματικά, τὸ φεινὸ Συνέδριο: Ἡ Ἐπιστήμη ἀναγνωρίζεται γενικά πὼς εἶχε πάντα μεγάλη ἐπίδρασι στήν ἐξέλιξι τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά, στήν ἐποχή μας, ἀναγνωρίζεται ἐπίσης ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ ὑπαιτιότητα ὄχι τῆς Ἐπιστήμης ἀλλά δικῆ του, δὲν ἔχει χρησιμοποιοῦσει σωστά ἀλλὰ καταστροφικά, τίς προόδους καὶ ἀνακαλύψεις τῆς. Τὸ Συνέδριο λοιπὸν ἐργάσθηκε στήν πλατύτερη διάδοσι τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀληθινῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ στήν κατανόησι τῆς ἀνάγκης νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος πὸ θὰ χρησιμοποιοῦσῃ τὸ ὅποιδι ἴποτε ἐπιστημονικὸ ὄπλο ὄχι ὁκακούργος πὸ «θὰ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ», ἀλλὰ ὁκαλλιτέχνης πὸ μετὰ τὸ καλλιτεχνικὸ του ἔργο θὰ εὐφραίνῃ, θὰ στηρίξῃ, θ' ἀνεβάσῃ

καὶ θὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἀνθρώπινη καρδιά!

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀνακαλύψεις στὸν τομέα τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς, ὅπως καὶ τῆς Ψυχολογίας, ἔχου ν συνυπογράψῃ ἐπιταγὲς τῆς Ἠθικῆς, ὥστε πολλές φορές ὁ γιατρός νὰ φαίνεται πὼς ἔχει ἀντικαταστήσῃ τὴ λευκὴ του μπλούζα μ' ἕνα ράσο. Τὸ Συνέδριο ἐργάσθηκε παραπέρα. Γιὰ παράδειγμα, ἐρεύνησε, (Καθηγητῆς Χ. Διακόπουλος), μετὰ ἐπιστημονικὸ, ἀπροκατάληπτο τρόπο, τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῶν τελευταίων, κρίσιμων, χρόνων, ἀπὸ ὅπου θγαίνει ἀναντίρρητα τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ μαρξιστικὰ καθεστῶτα, παρ' ὅλες τίς ἀντίθετες, κομματικὰ συμφεροντολογικῆς, διαθεβαιώσεις καὶ ὑποσχέσεις τους, ἀπέτηχαν «παταγωδῶς» παντοῦ ὅπου ἐφαρμόσθησαν, ὥστε οἱ φρόνιμοι ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τους «ν' ἀνακρούουν πρύμναν»! Καὶ ὁμως, αὐτὸ τὸ «λάθος» μετὰ πόσους σωροὺς ἀπὸ πτώματα α ἔχει σκεπάσει τόσες χῶρες!

.....

Οἱ «Ἀκτίνες» αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσουν ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τους συγγνώμη, ἀφοῦ ἐγκωμιάζουν ἔστω ἕμμεσα, δραστηριότητες ἑνὸς ἀπὸ τὰ «συνεργαζόμενα χριστιανικὰ σωματεῖα». Ἄλλ' αὐτὸ γίνεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον εἰς ἔπαινον τῆς θείας ἀγάπης, ἀπὸ ὅπου ἀπορρέει «πᾶσα δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον» — ἄρα καὶ ἡ μετὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου ἐνθάρρυνσι τῶν ἐργατῶν του, καθὼς καὶ ἡ αὐτοσυναίσθησι ὅτι... «τόσον ὀλίγον ἀγαποῦμε»!

ΦΟΝΙΑΔΕΣ ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΕΛΕΥΘΕΡΑ

Δυστυχώς!... Δυστυχώς, στην εποχή μας κάθε άλλο παρά μιάς λείπουν δείγματα για το πόσο χαμηλά μπορεί να ξεπέσει ο άνθρωπος, κι έτσι μπορούμε να πούμε πώς απ' αυτά είμαστε συνηθισμένοι. 'Αλλά, επί τέλους, αυτή η κινηματογραφική ταινία του 'Ιταλού σκηνοθέτη Μ. Σικορτσέζε, που προβάλλεται τώρα σε κινηματογράφους μας, ξεπερνάει κάθε όριο ά ν θ ρ ώ π ι ν η ς «άντοχης», (δέν μιλάμε, φυσικά για όσους έχουν καταργήσει μέσα τους κάθε τι που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τ' άλλα ζώα), — αυτά σύμφωνα με τις πληροφορίες που μετέδωσαν, προφορικά αλλά και με δημοσιεύσεις τους, άνθρωποι με άποδειγμένη σωστή κρίση και άπολυτα αξιόπιστοι.

Ούτε το άν ακολουθή, η όχι η ταινία αυτή, το παράλληλο έργο του Ν. Καζαντζάκη, έχει κανείς τη διάθεση να πληροφορηθή. 'Ο συγγραφέας του μυθιστορήματος λέει πώς μ' αυτό ήθελε να δείξη τη δυστυχία που φέρνει στον άνθρωπο και ή ύπόθεση μόνο, ή φαντασίωσι, πώς ξέφυγε από κάποιον ανώτερο προορισμό που είχε τάξει στον έαυτό του και, αντίθετα, την ετυχία που τον γεμίζει όταν διαπιστώνη πώς δέν έπρόκειτο παρά για μιά ψεύτικη φαντασίωσι. 'Α λ λ' α ύ τ ο μ π ο ρ ο υ σ ε ν ά δ ε ι χ θ ή κ α ι σ τ ο π ρ ο τ ο σ ω π ο έ ν ο ς ό π ο ι ο υ δ ή π ο τ ε π ι σ τ ο υ ά ν θ ρ ώ π ο υ κ α ι δ έ ν η τ α ν κ α μ ι ά ά ν ά γ κ η ν ά κ α τ α β λ η θ ή τ ό σ η π ρ ο σ π ά θ ε ι α, γ ι α ν ά δ ι α σ υ ρ θ ή μ έ σ α σ τ ι ς σ υ ν ε ι δ ή σ ε ι ς τ ῶ ν ά ν α γ ν ω σ τ ῶ ν η θ ε α τ ῶ ν ὅ, τ ι ὕ π ά ρ χ ε ι ί ε ρ ὸ κ α ι ὅ σ ι ο ! 'Α λ λ ά π ρ ο δ ί δ ε τ α ι ἔ τ σ ι (σ τ ῆ ν τ α ι ν ί α μ á λ ι σ τ α, ὅ π ω ς á κ ο ὤ μ ε, χ ω ρ í ς κ α μ ι á π ρ ο σ π á θ ε ι α γ ι á σ υ γ κ á λ υ ψ ι) ἢ á κ α τ ο ν ó μ α σ τ η á λ η θ ι ν ῆ á ι τ ί α τ ῆ ς « ὕ π έ ρ π á σ α ν ὕ θ ρ ι ν » « ὕ θ ρ ε ω ς »: Κ á π ο ι ο ς μ' ἕ ν α π ι σ τ ó λ ι σ τ ὸ χ έ ρ ι (κ á ι μ ι λ á μ ε θ έ β α ι α σ έ á π ε ι ρ ο ε λ á χ ι σ τ η σ μ í κ ρ υ ν σ ι) γ υ ρ í ζ ε ι σ τ ο ὗ ς δ ρ ó μ ο υ ς, μ π á ν ε ι ἑ λ ε ὕ θ ε ρ α σ τ á σ π í τ ι α κ α ι

σ κ ó τ ὴ ν ε ι ὀ π ο ι ο ν θ ρ ῆ μ π ρ ο σ τ á τ ο υ ! Κ á ι τ ὸ χ ε ι ρ ó τ ε ρ ο ε ί ν α ι ὅ τ ι τ έ τ ο ι ο ι φ ο ν ι á δ ε ς, γ ι α τ í δ έ ν π ρ ό κ ε ι τ α ι, θ έ β α ι α, ο ὔ τ e γ ι á ἕ ν α ν μ ο ν á χ α, ο ὔ τ e γ ι á á π λ ὸ π ι σ τ ó λ ι... (á ν κ á ι μ é ὄ χ ι τ ό σ η á ν α í δ ε ι α κ á ι τ ό σ η κ á λ υ ψ ι) ἔ χ ο υ ν π ρ ο η γ η θ ή π ο λ λ ο í, κ ι' ἔ χ ο υ ν μ á λ ι σ τ α π α ρ α π λ η θ ῦ ν ε ι, ὥ σ τ e τ ὸ θ έ α μ α α ὔ τ ο κ á ι ὁ á μ ε σ ο ς κ í ν δ υ ν ο ς π ο ὗ δ η μ ι ο υ ρ γ ε í ν á μ ἦ σ υ γ κ ι ν ῆ π ι á π α ρ á λ í γ ε ς μ ο ν á χ α σ υ ν ε ι δ ή σ ε ι ς, π ο ὗ á γ ω ν í ζ ο ν τ α κ á ι μ έ ν ο υ ν ὄ ρ θ ι ε ς ! Ο í á λ λ ε ς κ á θ ο ν τ α κ á ι « δ ι ὕ λ ί ζ ο υ ν τ ὸ ν κ ὠ ν ὠ π α », μ ε τ ρ ῶ ν τ α ς... τ ὸ θ ε λ η ν ε κ έ ς τ ο υ π ι σ τ ο λ ι ο ὗ κ á ι τ ὸ δ ι α μ έ τ ρ η μ α τ ο υ θ λ ῆ μ α τ ο ς π ο ὗ ρ í χ ν e ι.

Λέτε πώς ούτε σείς ούτε εγώ κρατάμε πιστόλι;... 'Αλλά τί έχουμε κάμει για να ξυπνήσουμε τις κοιμησμένες συνειδήσεις;

Φταίμε λοιπόν... όσο κι' οί φονιάδες οί ίδιοι!

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ... «ΜΟΝΟΜΑΧΟΙ»!

Τὸ «πρόβλημα τῆς βίας» στὰ γήπεδα δέν ἐλύθηκε, φυσικά, ἀφοῦ καμιά ἀποφασιστικὴ σχετικὴ προσπάθεια δέν εἶδαμε. Μόνο ὅταν συμβῆ κάποιο ἐντυπωσιακὸ δυστύχημα, γίνεται λόγος — ἀλλὰ ὡς πού νά περάσουν οἱ ἐντυπώσεις.

Σήμερα ὅμως θά 'θελε ἡ στήλη νά ἐπισημάνη ἕνα ἄλλο πρόβλημα — κι' αὐτὸ στὰ γήπεδα, κι' αὐτὸ εἰδικότερα στὸ ποδόσφαιρο: "Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὅταν ἕνας ποδοσφαιριστὴς γίνῃ κάτοχος τῆς μπάλλας καὶ κινεῖται πρὸς τὸ ἀντίθετο τέρμα, οἱ ἀντίπαλοί του τῆς ἄλλης ὁμάδας ξεκινοῦν ἕναν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα νά τοῦ πάρουν τὴν μπάλλα ἢ νά τὸν ἐπιδίδουν νά τὴν στείλῃ ἐκεῖ πού θέλει. Αὐτὸ εἶναι γνωστὸ, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού δέν εἶναι γνωστὸ ὅσο χρειάζεται, ἔχει ὑποδηλωθῆ παραπάνω μὲ τὴ λέξι «ἀπεγνωσμένα», πού ἐδῶ ἀποδίδει τὴν κυριολεξία. Πραγματικά, καὶ οἱ δύο, ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι, ἐπίμαχοι καὶ ἀντίπαλοι παίκτες, αἰσθάνονται ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νά ἐπιτύχουν τὸ ἐπι-

θυμητό αποτέλεσμα, πράγμα που προϋποθέτει να φθάσουν τη μπάλλα. Τρέχουν λοιπόν προς αυτήν όσο μπορούν γρηγορώτερα, ώς που καθένας αντιλαμβάνεται, ότι ο αντίπαλός του δεν έχει σκοπό ν' ανακόψη την ταχύτητά του και ότι άρα πρέπει να σταματήσει αυτός, αν θέλη ν' αποφύγη τη σύγκρουσι, που προμηνύεται φοβερή. Το χαρακτηριστικό λοιπόν τών τελευταίων καιρών είναι ότι, όσο πάει και περισσότεροι παίκτες, όσο πάει και περισσότερες φορές, αυτή την κρίσιμη στιγμή, που ο άπειρος θεατής αισθάνεται την ανάγκη ν' αποστρέψη τὸ βλέμμα, πέφτουν ὁ ένας πάνω στὸν ἄλλο με ἀκόμη μεγαλύτερη ταχύτητα, με ἀκόμη μεγαλύτερη ὄρμη. Ἐκείνη τὴ στιγμή νομίζεις πὼς ἔχεις μπροστά σου δυὸ ἄψυχα θλήματα — και ὅμως πρόκειται γιὰ νεαρά ἀνθρώπινα, ἀπροσάτευτα κι' ἀκάλυπτα κορμιά, που ζοῦν ἕνα σπουδαῖο κίνδυνο, κάποτε και μοιραῖο — παρ' ὅλο που τὸν ζήτησαν μόνοι τους!...

Και ποιά εἶν' ἡ αἰτία και αὐτοῦ τοῦ κακοῦ; — Μὰ τὸ χρῆμα!... Αὐτὸ τὸ τρομερὸ στοιχεῖο κ α ἰ σ τ ο ι χ ε ἰ ὀ μεταμορφώνει τόσοις νέους σὲ σύγχρονους «μονομάχους» και... ἐκπαιδεύει τοὺς ὑπόλοιπους νὰ ἡδονίζονται μ' ἕνα τέτοιο θέαμα.

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

★

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ε Σ

*Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
Α. Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗ*

Κύριε Διευθυντά,

Ἦταν ἰδιαίτερη ἡ συγκίνησίς μου, ὅταν ἐκ μέρους τῆς ἀδελφῆς τοῦ Καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη, Δέσποινας Ἀρ. Ἀσπιώτη, παλαιὸς φίλος με ἐπεσκέφθη στὸ γραφεῖόν μου γιὰ νὰ με ἐρωτήσει, ἐάν θὰ ἀπεδέχετο ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος τὴν δωρεάν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου

Ἀθηνῶν Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη. Καὶ θεοβαίως ἀπήντησα, χωρὶς δισταγμὸν: Θὰ εἶναι ἰδιαίτερη τιμὴ γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος νὰ στεγάσῃ τὴν βιβλιοθήκη τοῦ καθηγητοῦ και ἔτσι νὰ ἀποβῆ κτήμα κοινὸν και γιὰ τὶς μέλλουσες γενεές.

Ἡ δωρεὰ αὐτὴ ἔφερε στὸν νοῦν μου ὄλην ἐκείνην τὴν ἡρωικὴν ἐποχὴν τῶν χρόνων τοῦ μεσοπολέμου, τοῦ πολέμου τῆς κατοχῆς και τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου και τῆς πνευματικῆς δημιουργίας που ἐπετελέσθη. Ξεφυλλίζοντας τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη συντονίζεται κανεὶς με τὸν πρωτοεργάτην και ἀπὸ τὶς σελίδες τῶν βιβλίων που ἐμελετοῦσε ὁ καθηγητὴς βλέπει τὶς πηγές τῆς ἐπιστημονικῆς του τροφοδοσίας.

Εἰδικώτερα ὁ Ἀλέξανδρος Ν. Τσιριντάνης ἐπανελημμένως εἶχε ἀναφερθῆ, ἰδιαιτέρως στὶς ὁμιλίες του στὸ «Ἑλληνικὸν Φῶς», στὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑλλάδος και στὸν πλοῦτον της, ὅπου ἤρχετο μελετῆτῆς ἤδη ἀπὸ τῶν μαθητικῶν του χρόνων.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ καθηγητοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο χιλιάδες (2.000) και πλέον βιβλία κυρίως νομικά και εἰδικώτερα ἀναφερόμενα στὸ Ἐμπορικὸ Δίκαιο, στὴν Πολιτικὴ Δικονομία, στὸ Διεθνὲς Δίκαιο, στὸ Δίκαιο Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν, σὲ Νομολογίες, σὲ Ναυτιλιακά θέματα. Ἀκόμη ὑπάρχουν λογοτεχνικά και φιλοσοφικά βιβλία ὅπως ἐπίσης και περιοδικά. Σημαντικὸ μέρος τῆς βιβλιοθήκης ἀποτελοῦν οἱ μελέτες τοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη μάλιστα οἱ δημοσιευμένες σὲ ξένα περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων, ἀφιερωτικοὶ τόμοι που εἶναι σπάνιοι αὐτοτελῶς.

Μὲ τὴ βιβλιοθήκη Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος ἀποκτὰ ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ πολυτίμων ξενογλώσσων και ἑλληνικῶν βιβλίων που ἐνδιαφέρουν τὸ ἑλληνικὸ και ξένο κοινὸ.

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του. Τώρα θὰ ἀναπαύεται καλύτερα ἡ ψυχὴ του, καθὼς γνωρίζει, ὅτι χάρις στὴν εὐγενῆ ἐνέργεια τῆς δωρεᾶς που ἔκαμε ἡ οἰκογένειά του, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀρίστου Ἀσπιώτη, ἡ βιβλιοθήκη του εὐρίσκεται σὲ καλὸν και ἱερὸν χώρον.

ΠΑΝΑΓ. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, δ.φ.

Διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης
τῆς Ἑλλάδος

Ἀθήναι 21 Ὀκτωβρίου 1988

**ΤΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»**

Ἄγαπητές «Ἀκτίνες»,

Χαρὰ καὶ ἰδιαίτερη εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἦταν τὸ Πανελλήνιο Συνέδριο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων (Χ.Ε.Ε.) ποῦ πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα, στὴν πνευματικὴ κυψέλη τοῦ Καρύτση 14, στίς 15 καὶ 16 Ὀκτωβρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους.

Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους οἱ ἐργασίες του ἔγιναν σὲ περιβάλλον πολιτισμένο, χαρούμενο, γνήσιο χριστιανικό, ἀπλό καὶ μακριὰ ἀπὸ κάθε θόρυθο καὶ ἐπίδειξη. Ἦταν πράγματι ἕνα «ἀλλοιόωτικο» Συνέδριο.

Ἀπ' ὅλες τίς γωνιές τῆς Ἑλλάδος προσήλθαν μὲ λαχτάρια μέλη καὶ φίλοι τῆς Ἐνώσεως καὶ γέμισαν ἀσφυκτικά τὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ 50 χρόνια τῆς Χ.Ε.Ε.

Πενήντα χρόνια μέσα στὴν αἰωνιότητα δὲν εἶναι φυσικὰ τίποτε. Εἶναι ὅμως ἀρκετὰ ἂν κρίνει κανεὶς μὲ ἀνθρώπινα μέτρα καὶ ἀναλογισθεῖ τὸν τεράστιο μόχθο τῶν πρωτεργατῶν τῆς Χ.Ε.Ε. καθὼς καὶ τῶν σημερινῶν συνεχιστῶν τοῦ τεραστίου σημασίας γιὰ τὴν Πατρίδα μας πνευματικοῦ ἔργου.

Οἱ ὑπὲρ 700 σύνεδροι, ἐπιστήμονες διαφόρων ἐιδικοτήτων, συνέβαλαν ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ σχολιάσω τίς εἰσηγήσεις τῶν διακεκριμένων ἐπιστημόνων καὶ πνευματικῶν ἀνθρώπων, γιατί οὔτε εἶναι τοῦτο δυνατόν οὔτε εἶμαι εἰδικὸς στὰ θέματα ποῦ ἀνέπτυξαν. Ἄλλωστε τὸ τέλειο δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρήσεις νὰ τὸ ἐπαινέσεις, γιατί ὑπάρχει κίνδυνος νὰ τὸ μειώσεις.

Θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ ὅμως νὰ πῶ ὅτι ὅλες οἱ ὀμιλίες, ἀπὸ τὴν εἰσηγητικὴ ὀμιλία τοῦ κ. Μ. Μηλίγκου μέχρι τῆς τελευταίας εἰσηγήσεως τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Δαΐκου, ἀπὸ τὴν κήρυξη τῆς ἐνάφξεως τοῦ Συνεδρίου ἀπὸ τὸν προϊ-

στάμενο τῆς Ἀδελφότητος «Ζωή» πανοσιολ. π. Ἀνάργυρο Σταματόπουλο μέχρι τῶν μηνυμάτων τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Χρυσοστόμου, τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων Κύπρου, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βιοχημείας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Χάρθαρν τῶν Η.Π.Α. κ. Χ. Ἀντωνιάδη, τῶν ὑπερόχων εἰσηγήσεων τοῦ Πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου κ. Β. Μπαρμπάνη, τοῦ Μηχανολόγου - Ἡλεκτρολόγου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων κ. Ἰ. Ξυνοπούλου καὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς Σχολῆς κ. Χ. Διακοπούλου, συνηντῶντο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸς ποῦ σὲ ἐσχάτη ἀνάλυση καλεῖται νὰ δώσει λύσεις εἰς τὰ προβλήματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Ἄς μὴ αὐταπατώμεθα ἂν δὲν θελήσει ὁ σύγχρονος κόσμος νὰ θεμελιώσει τὴν καταπληκτικὴ τεχνολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ του πρόοδο ἐπάνω στίς αἰώνιες ἀξίες ποῦ διδάσκει δύο χιλιάδες τώρα χρόνια ὁ Χριστιανισμός, ἂν δὲν θελήσει νὰ ἀκούσει σήμερα —κυρίως σήμερα— τὸ μήνυμα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ νὰ στοιχήσει πρὸς αὐτὸ ποῦ λέγεται "Ἄ γ ι ο, τότε ἄς μὴ μᾶς ἐκπλήσσει γιατί βρέθηκαν στὸ παρελθόν, στὴ Ναζιστικὴ Γερμανία, γιαιτροὶ οἱ ὅποιοι ἔλεγαν ὅτι «οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ ἀρρωστημένο ποῦ λέγεται χριστιανικὴ ἀγάπη"! Τί ἐστοίχησαν στὴν ἀνθρωπότητα τέτοιες θεωρίες δὲν χρειάζεται καν νὰ τὸ ἀναφέρουμε.

Μιλώντας γιὰ τὸ Συνέδριο δὲν πρέπει νὰ παραλείψω νὰ ἀναφερθῶ ἀπλῶς στὴ θ. Λειτουργία καὶ στὸ ἐπίκαιρο, ζωντανό, οὐσιώδες, περιεκτικὸ κήρυγμα τοῦ παλαιμάχου πνευματικοῦ ἀγωνιστοῦ π. Ἰ. Ἀλεξίου ποῦ γέμισε τίς καρδιές μας καὶ ἦλθε σὰν ἐπιστέγασμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Ὁ κ. Μηλίγκος ἔκαμε λόγο στὴν εἰσηγητικὴ του ὀμιλία γιὰ κάποιον «σεισμό ψυχῶν» ποῦ πρέπει νὰ συμβεῖ. Νομίζω ὅτι δὲν ἀπέχω τῆς ἀληθείας ἂν πῶ ὅτι αὐτὸν τὸν προκάλεσε στὴ σύντομη ὀμιλία του ὁ π. Ἰωάννης Ἀλεξίου.

Κλείνοντας τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναδρομὴ

στο Συνέδριο, αγαπητές «'Ακτίνες», θά ήθελα νά έκφράσω —πιστεύω ὄχι μόνον ἐγώ— ἀπό τά θάθη τῆς καρδιάς μου ἕνα θερμό εὐχαριστῶ στοὺς ἀ φ α ν ε ῖ ς διοργανωτῆς αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ Συνεδρίου, στό Διοικητικό Συμβούλιο τῆς Χ.Ε.Ε. καί νά τοὺς προσφέρω τὰ δῶρα μου στό δίσκο τῆς εὐγνωμοσύνης. Εἰς αὐτοὺς ποὺ δεμένοι στό θράχο τοῦ χρέους εἶχαν τὴν ἔμπνευση καί τὴν ἰδιαίτερη εὐλογία τοῦ Θεοῦ νά ὀργανώσουν ἐπὶ τῆ

συμπληρώσει τῶν 50 χρόνων τῆς Χ.Ε.Ε. τὸ Συνέδριο. Τὸ Συνέδριο ποὺ φόρτωσε τοὺς συνέδρους με μνήμες καί βιώματα ἀλλὰ καί με εὐθύνες ἀφοῦ «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντί ρήματι ἐκπορευομένω διὰ στόματος Θεοῦ» (Ματθ. δ' 4).

Με πολλή ἀγάπη
ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
τ. Λυκείαρχης

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματόπουλος, Ἴπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρ. 50. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 500, ἐξωτερικοῦ δολ. 15. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νά μὴ δημοσιεύσῃ ἢ νά συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα, ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Νοέμβριος 1988

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

*Κατάλογος τῶν βιβλίων πὸν ὑπάρχουν σήμερα στὰ γραφεῖα
τῶν «Ἀκτίνων»*

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α' 500	Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' ἔκδοσις) 250
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β' 500	ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Α' 500	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 250
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Β' 500	ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 250
Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 1000	Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ 250
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 250
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιὰ κορίτσια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 250
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ 100	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 250
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ 250	ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 250
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΑΡΜΟΝΙΑ 400	Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 300
	ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α'. 800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων» 32 35 023

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Είναι ένα σύγχρονο βοήθημα για τους γονείς, εκπαιδευτικούς, οδηγητάς τῆς νεότητος καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐφήβους μας.

Τὸ ἔργο περιλαμβάνει σὲ τρίτη ἔκδοσι ἐκσυγχρονισμένη τὶς μελέτες:

ΤΟΜΟΣ Α΄.

1. Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ
2. Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
4. ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

1. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ
2. Η ΥΓΕΙΑ, Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ
4. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Στὴν ἐποχὴ μας οἱ ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ὀρθὴν ἐπίλυσι τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων τῆς νεολαίας μας ἀξάνουν συνεχῶς καὶ καθίσταται ἀναγκαία ἡ σπουδὴ γιὰ μίαν οὐσιαστικὴν καὶ ἀληθινὴν βοήθεια.

Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη ζητεῖ νὰ καλύψῃ τὸ ἀνωτέρω δίτομο ἔργο.

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα τοῦ Κέντρου καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν. Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίες:

Γραφεῖα Περιοδικοῦ «Ἀκτίνες», Καρύτση 14

105 61 Ἀθήναι — Τηλ. 3235023
